[illegible]

تشریحات النابغة

فی

حل المسائل المختلفة

من افادات

[illegible]

[illegible] غلام حضرت غلام الحقی شہید [illegible]

تحریر و ترتیب

سید محمد ثواب

[illegible]

اول حصہ

ناشر

مدرسہ حذیفۃ الاحناف

سريزه

الحمد لله على تمام فضله واكرامه وعلى سابغ احسانه وانعامه وهو الذي بنعمته تتم الصالحات وبيركة عونه تتكامل الأعمال والحسنات وهو ذو الجلال والإكرام.

والصلاة والسلام على سيدنا محمد وعلى آله الكرام وأصحابه العظام الذين آمنوا به واتبعوه وأيدوه ونصروه ونقلوا لنا رسالته وبلغونا أمانته وحملوا على عاتقهم نشر هذا الدين في جنبات الأرض فبذلوا في سبيل ذلك المال والأرواح وغادروا الأوطان وفارقوا الوالد والولدان فكانوا بحق ﴿ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ ﴾ (آل عمران آيت : ١١٠)

ثم حمل هذه الأمانة من بعد رجال لا تلهيهم تجارة ولا بيع عن ذكر الله حفظ الله بهم الدين وأنار بهم السبيل ساروا في شرق الأرض وغربها يؤدون تلك الأمانة التي جعلها الله في أعناقهم أمانة عرضها الله على السموات والأرض فأبين أن يحملنها وأشفقن منها فحملها هؤلاء العمالقة من العلماء الأفذاذ ومن هؤلاء العلماء الأفذاذ شيخي وأستاذي وسندي شيخ الإسلام سلطان المناظرين نابغة العصر شهيد ابن شهيد تقي ابن تقي العلامة أبو العزيز غلام حضرت غلام رحمه الله فكان عقله وقلبه بيضاء نقية تحفظ لهذه الأمة دينها وشريعتها وعقيدتها منهجاً و دستوراً أبدياً أنه صاحب العقل المشرق والفكر المستنير وأخرج كثيراً من العلماء والعوام من الظلمات إلى النور ومن ظلمة الجهل إلى نور العلم نور الله مرقده كما نور قلوبنا بعقيدة أهل السنة والجماعة . أما بعد!

محترمو لوستونکو! کوم کتاب چې ستاسو په لاسونو کې دی د محترم شيخ صاحب د شهادت نه وروسته ما مناسبه وګڼله چې د شيخ صاحب د مناظرې کورس په ليکلې بڼه ستاسو د رانه حضور ته وړاندې کړم.

لکه څرنګې چې د ديني عالمانو دا فرض وي چې د اسلامي احکامو په راتبولو سره په ترلنه کې د رسائلو کتابونو وغيره صورت کې د مسلمانانو ديني ضرورتونه پوره کړي اسلام د

For More Books Click On Ghulam Safdar Muhammadi Saifi

مسلمانانو دیني ضرورتونه پوره کړي دي او اسلام هر وخت د مسلمانانو دیني ضروریاتو ته مثبت ځواب ورکړی دی.

او دا خبره هم له هیچا پټه نه ده چې په هر وخت کې اسلام دښمنه قوتونو او عناصرو په مختلفو طریقو سره د مسلمانانو بې لارې کولو او په مسلمانانو کې د کرکې او نفرت او وحشت خورولو لپاره قسما قسم حربې استعمالوي نو ددې لپاره یې نوي نوي ډلې د مختلفو عقیدو او نظرونو سره پیدا کړې او ددوی تعاون یې جاري وساتلو هر قسم امکانات، اسباب او وسائل یې ددوی په خدمت کې په کار واچول تر څو خپلو شومو اهدافو او موخو ته ځان ورسوي.

خو الحمد لله مسلمانان خصوصاً علماء کرامو په هر وخت کې د اسلام دښمنه قوتونو او عناصرو د حربو او دسیسو د ناکاره کولو او شنډولو د پاره هر قسم قرباني ورکړې او د خپلو عقائدو مقدساتو او آکابرو دفاع یې حتی الوسع کړې او په هر محاذ یې د تیرې کوونکو مخه نیولې او په هر بخش کې د خپل مقدس دین خدمت جاري ساتلې دی.

من جمله له دغو خادمانو څخه یو شیخ صاحب مرحوم و، شیخ صاحب په خپل وخت کې د خپلې عقیدې او مسلک دفاع په ریښتیا سره وکړه او په هر ډګر کې د باطل پرستو او اهل زیغو مقابلې وکړې.

د شیخ صاحب د مقابلو او سربښندنو په برکت سره زیات مسلمانان د غلطو عقائدو نه یوازې وژغورل شول بلکې د اهل زیغو او باطل پرستو مقابلو ته چمتو شول.

شیخ صاحب د خپل ژوند په اوږدو کې د تدریس په موده کې د اسلامي تعلیمي کال په روستني میاشتو کې د علم مناظره کورس کولو او زیاتو طالبانو به د شیخ صاحب مرحوم له دغه کورس مناظره نه استفاده کوله د شیخ صاحب د خدمتونو دا سلسله جاري وه خو چونکې د شیخ صاحب سره ژوند وفاء ونه کړه او د دار فناء نه دار بقاء ته لاړه الموة جسر یوصل الحبیب الی الحبیب، روح دې ښاد وي.

نو ددې د پاره چې د شیخ صاحب د خدمتونو دا سلسله جاري وي او ضائع نه شي نو ما مناسبه وګڼله چې د شیخ صاحب د خدمتونو دغه سلسلې ته یو بل رنګ جریان ورکړم هغه دا چې شیخ صاحب د علم مناظره ټول کورسونه په صوتي شکل وه یعنې صوتیات وه او ما د خپل والد ګرامي د امر په اساس او زما د والد ګرامي د خاص شفقت په اساس چې د شیخ صاحب د خدمتو په رابطه یې لرلو تر څو چې فائده عامه او دائمي شي نو ما دغه خدمت ته ملا وتړله او د خپل

Scanned by CamScanner

والد گرامي د دعاګانو مالي امکاناتو او وسائلو په برکت سره الله پاک زه د دغه خدمت کولو جوګه کړم او تقریباً په ۹ میاشتو کې د ۲۰۱۲ میلادي کال کورس مناظره ته چې تقریري وه ما تحریري شکل ورکړو او د یو کتاب بڼه مې ورکړه.

البته که څه هم په دغه بخش کې یو د رساله موجوده وه خو په هغې کې صرف عبارات او حوالې ذکر شوي وې د شیخ صاحب د خولې مبارکې هغه تفصیل چې هغه خپله کړې نه وه په کې ذکر شوي نو په دې اراده چې هغه تفصیل د شیخ صاحب د خولې مبارکې د همیشه د پاره باقي پاتې شي نو په دغه خدمت ما لاس پورې کړه سره له دې چې د خپل والد ګرامي له هر قسم تعاون نه برخمن وم له ما سره د دغه کتاب په لیکلو کې زما کشر ورور طالب العلم سید احمد شاه باچا صاحب او مولوي راز محمد هاشمي صاحب هم همکاري کړې الله پاک دې زمونږ دغه خدمت په خپل دربار کې قبول او منظور کړي.

چونکې دا کورس مناظره د حضرت شیخ صاحب صوتیات وو نو څو بهو مو د شیخ صاحب د خولې خبرې را نقل کړې بغیر د څه تغیر او بدلون څخه.

آمین یا رب العالمین

أخوکم في الله: سید محمد ثواب

For More Books Click On Ghulam Safdar Muhammadi Saifi

Scanned by CamScanner

بسم الله الرحمن الرحيم

د شيخ صاحب ژوند ته لنډه کتنه :

نوم :

شيخ الاسلام سلطان المناظرين زينة الشهداء د طريقت او تصوف وتلې چهره د وخت ستر نابغه شهيد ابن شهيد العلامة ابو العزيز غلام حضرت غلام الحنفي د پير طريقت شيخ المشائخ فخر الشهداء حضرت العلامة و مولانا خواجه محمد حضرت رحمه الله ځوی په کال ۱۳۵۵ لمريز د ننګرهار ولايت آګام ولسوالي قريه پچير په يوه ديندار علمي او روحاني کورنۍ کې دنيا ته سترګې وغړولې.

کله چې روسانو د افغانستان په پاکه خاوره تجاوز وکړ و د محترم شيخ صاحب کورنۍ د روسانو د تجاوز نه دوه (۲) کاله مخکې پاکستان ته هجرت کړې وه او د مردان په ښار کې ميشت شوي وه.

ديني زده کړې :

محترم شيخ صاحب لومړني زده کړې د خپل محترم والد صاحب نه کړې وې.

باقي فنون يې د مختلفو علماء کرامو نه په مختلفو ځايونو کې لکه په آضاخيلو، بارہ، کهجوري، باجوړ، باغبانان، چراټ، مهاجر بازار، چارسده، مردان او داسې نورو ځايونو کې کړې وي.

نو موړي لويه دوره د حديثو د مشهور شيخ الحديث حضرت مولانا محمد ادريس صاحب سره په کال ۱۳۷۶ لمريز چې د ۱۹۹۷ ميلاديد کال سره سمون خوري په چارسده ترنګزو کې کړې وه.

د شهيد شيخ صاحب رحمه الله مشهور استاذان :

(۱) شيخ الحديث حضرت مولانا محمد ادريس ترنګزي صاحب

(۲) شيخ الحديث حضرت مولانا روح الامين نثار آبادي صاحب

(۳) شيخ الحديث حضرت مولانا ضياء الله باجوري صاحب

(۴) شيخ الحديث حضرت مولانا قاضي محمد آمين صاحب نور الله مرقده

(۵) شيخ الحديث حضرت مولانا شهاب الدين دلاور صاحب

Scanned by CamScanner

(٦) شیخ الحدیث حضرت مولانا مصباح الله هزاروي صاحب
(٧) شیخ الحدیث حضرت مولانا محمد سلیم حقاني صاحب
(٨) شیخ الحدیث حضرت مولانا غلام فاروق عُرف وزیرستان مولوي صاحب
(٩) شیخ الحدیث حضرت مولانا امین الله باجوړي صاحب
(١٠) شیخ الحدیث حضرت مولانا عنایت الله البرهاني صاحب

علمي خدمتونه :

په ۱۹۹۳ میلادي کال کې په جامع مسجد صدیق اکبر رضی الله عنه ګنج اخون آباد کې امام شو او له فراغت نه وروسته یې په همدغه مسجد کې یوه دیني اداره په نوم د دار الاحناف جاري کړه او دوي به په یوانې ځان په دې دیني اداره کې د دین خدمت کولو .

تر دې چې تر ۱۹ کالو یې د دین د خدمت دا سلسله جاري وساتله او په دې لږه موده کې د دین ډېر خدمت وکړو .

شیخ صاحب د بې ساري نبوغ په برکت سره د مروجه فنونو تر څنګ ترجمة القرآن ۱۰ کاله او کورس مناظره ۷ کاله ۲ ځل وړه دوره او ۷ ځل غټه دوره تدریس کړه .

او دوي ته به د افغانستان او پاکستان مختلفو علاقو نه طالبان راتلل او دیني تنده به یې ماتوله او په درس تدریس به یې څه معاوضه هم نه اخیستله او د مدرسې او د طالبانو اکثر ضروریات به یې له خپل ځان نه ادا کول .

شهید شیخ صاحب په دې موده کې یې بې شمیره شاګردان نه یوازې د عقیدې او مذهب د پاره وروزل بلکې د فضیلت پګړي یې هم ور وتړلي چې دده دا علمي خدمات د ستاینې وړ او د هیڅا نه هم پټ نه دي .

علمي آثار :

شهید شیخ صاحب په خپل وخت کې د خپلو همزولو په مینځ کې د ډېر عجیب استعداد او د بې مثاله قابلیت خاوند وه .

دده مبارک علم استعداد او قابلیت ته به چې چا وکتل نو هر چا به ترې نه د تصنیف او کتاب لیکلو مطالبه او غوښتنه کوله سره له دې نه چې ډېر مصروف هم وه خو بیا هم د عالي همت او د خپل قوي استعداد نه په استفاده او د خپل استعداد په رابطه د خپل مسئولیت د درک کولو

Scanned by CamScanner

په اساس يې يو ځو قيمتي او علمي آثار تيار کړي وه چې تر ځو اهل علم خصوصاً او عام مسلمانان ترې نه عموماً په استفاده وکړي.

يوه خبره چې قابل ذکر يې ګڼم هغه دا چې شيخ صاحب د دين د خدمت په سلسله کې له ډير احتياط او دقت نه کار اخيستلو شيخ صاحب څه رسائل او کتابونه ليکلي هم وه.

خو دده دا رايه وه چې کله زما عمر له څلوېښتو (۴۰) کالو نه زيات شي نو زه به په خپلو تصنيفاتو بيا کتنه وکړم د زيادت او نقصان تصحيح به يې وکړم بيا به يې چاپ ته ورکړم خو هغه د چا خبره چې د الله جل جلاله او بنده اراده يوه نه وي نو شيخ صاحب هم دد غې خبرې يو مصداق شو.

شهادت:

شهيد شيخ نابغه صاحب رحمه الله په ۱۳۹۵ لمريز کال د زمري د مياشتې په ۲۹ نيټه چې د ۲۰۱۶ ميلادي کال د اګست د مياشتې د ۱۹ نيټې سره سمون خوري د جمعې د لمانځه د ادا کولو وروسته د خپل والد ګرامي سره يو ځاى د پېښور ښار ګنج اخون آباد کې د خپلې مدرسې تر څنګ د دين او مذهب د دشمنانو له خوا په شهادت ورسيدل انا لله وانا اليه راجعون روحونه دې ښاد وي.

شهيد شيخ صاحب او ورسره والد صاحب محترم يې د افغانستان پلازميني کابل په بت خاک قلعه محسن مومين آباد کې خاورو ته وسپارل شول.

که ژوند وفاء وکړه نو د شيخ صاحب محترم په زندګۍ به ان شاء الله تفصيلاً يو بل کتاب هم ستاسو حضور ته پيش کوم چې دا به يو څه وخت نيسي که الله تعالى ته منظوره وه نو دا نو تنده به مو هم خړوب کړم ان شاء الله.

سيد محمد تراب صاحب

Scanned by CamScanner

د محرر او مرتب غوښتنه د لوستونکو نه :

محترمو لوستونکو زما احترامانه غوښتنه له تاسو څخه داده چې حتما به دغه کتاب کې غلطي زيادت او نقصان په هر لحاظ سره موجود وي ځکه زه کوم ليکوال او اديب نه يم او د خلق الانسان ضعيفاً نه يم نو له تاسو څخه هيله لرم چې نسبت د غلطي زيادت او نقصان محترم شيخ صاحب مرحوم ته ونه کړي او له ما سره د دغه غلطي په اصلاح کولو کې همکاري وکړي د تعاونوا على البر والتقوى په اساس ځکه ستاسو همکاري به سبب او ذريعه د تکميل د دغه کتاب شي .

ما په ليکلو د دغه کتاب کې له ښه دقت نه کار اخيستى څه چې شيخ صاحب رحمة الله ويلي ما د لته ليکلي خو ليکل د اوريدونکي او ليکل خپله د ويونکي سره په تقديم او تاخير کې فرق لري نو که چيرته رانه په ليکلو کې غلطي شوې وي نو راسره يې شريکه کړي چې د اصلاح لپاره يې اقدام وکړم او په راتلونکي کې بيا په دغه کتاب کې رانه نورې غلطې تکرار نه شي .

يوه بله د پام وړ خبره د محترمو لوستونکو لپاره : هغه دا چې شيخ صاحب چې کوم حوالې د کتابونو ذکر کړي هغه اکثرې حوالې د بيروتي چاپ کتابونو دي ، نو بايد چې اصلي کتاب ته د مراجعې په وخت کې بيروتي چاپ کتاب ته مراجعه وشي .

د کيفيت او ترتيب په لحاظ سره ستاسو نيکو مشورو ته سترګې په لار يم .

ومن الله التوفيق

اخوكم في الله

سيد محمد ثواب

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله وحده والصلاة والسلام على من لا نبي بعده ولا رسول بعده وهو خاتم النبيين أما بعد فأعوذ بالله من الشيطن الرجيم بسم الله الرحمن الرحيم : ﴿ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴾ (سورة التوبة آيت : ٧٣) .

وقال الله تبارك وتعالى ﴿ وَلْيَجِدُوا فِيكُمْ غِلْظَةً ﴾ . (سورة التوبة آيت : ١٢٣) .

وقال الله تبارك وتعالى : ﴿ فَإِنْ آمَنُوا بِمِثْلِ مَا آمَنتُم بِهِ فَقَدِ اهْتَدَوا وَّإِن تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا هُمْ فِي شِقَاقٍ ﴾ . (سورة البقرة آيت : ١٣٧).

وعن أبي قلابة رحمه الله قال: لا تجالسوا أهل الأهواء ولا تجادلوهم فإني لا آمن أن يغمسوكم في ضلالتهم أو يلبسوا عليكم ما تعرفون . وقال أيوب رحمه الله وقال لي أبو قلابة رحمه الله : يا أيوب احفظ مني أربعة لا تقل في القرآن برأيك وإياك والقدر وإذا ذكر أصحاب محمد صلى الله عليه وسلم فامسك ولا تمكن أصحاب الأهواء من سمعك فينبذ فيه ما شاء أو كما قال .

وقال عبد الله بن مبارك رحمه الله :

فلعنة ربنا أعداد رمل ❁ على من رد قول أبي حنيفة رحمه الله

فلا بالمشرقين له نظير ❁ ولا بالمغربين ولا بكوفة

معزز و طالبانو او راغلو قدرمنو عالمانو د علم سره وابسته او تعلق لرونکو ځوانانو ! دا ئن اغاز او شروع د درس کورس مناظره مشتمله کړځوم په اربعة مباحثو باندې :

المبحث الاول : في بيان تعريف علم المناظرة وموضوعها وغرضها مع بيان معناها اللغوي ووجه تسميتها بالمناظرة :

المبحث الثاني : في بيان قسمي الدليل ودفعهما مع الذكر بعض اصطلاحات فن المناظرة :

المبحث الثالث : في بيان شرائط المناظرة :

المبحث الرابع : في اثبات علم المناظرة وكونها من أهم العلوم :

Scanned by CamScanner

المبحث الاول في بيان تعريف علم المناظرة وموضوعها وغرضها مع بيان معناها اللغوي ووجه تسميتها بالمناظرة :

دا زمونږ د ننني درس چې اولين درس دی مشتمل دی په اغاز د کورس مناظره باندې مونږ مشتمل وګرځوو په اربعة مباحث باندې :

مناظره لغتاً يا مأخوذ ده د نظير نه او يا مأخوذ ده له نظر نه أخذ د مناظرې د نظير نه دا اخذ حقيقي نه دي ، بلکې في کون مبدأهما واحداً ، مناظره مأخوذه د نظير نه په دې معنی باندې چې نظير د پاره أصل ماده هم نظر دي د مناظرې د پاره اصل ماده هم نظر دي .

نو لغتاً يا مأخوذه ده د نظير نه او يا مأخوذه ده د نظر نه که مأخوذه د نظر نه شي بيا دغه نظر له مختلف معاني دي يا نظر په معنی د التفات النفس إلى المعقولات سره او يا نظر په معنی د انتظار سره .

او يا نظر په معنی د تأمل في المعقولات سره او يا نظر په معنی د مقابلې سره ، داد اصلي مادې هغه اخذ شو .

ربط د دغې مناظرې مصطلح د هغې معنی لغوي سره شته دي که ماخوذه د نظير نه شي نظير په معنی د هم مثل باندې نو شرط بيا په مناظره کې دا ده چې :

أن يكون أحد المتخاصمين يا أحد المناظرين نظيراً مع الآخر بالعلم .

چې وي به دواړه متخاصمين برابر په علم کې نو شرط دا شو چې دواړه به په علم کې برابر وي دا سې به نه وي چې دا يو صاحب علامة الدهر شيخ الحديث دي او دويم د اولې درجې طالب ده او يا عام جاهل سړي ده ځکه د عالم مناظره له جاهل سره فضول د يو عالم مناظره د يو کم فهم طالب سره فضول ده .

امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ به فرمائل :

كلما ناظرت عالماً أبهته وكلما ناظرني جاهل أبهتني .

ما چې کله هم د عالم سره مناظره کړې ده ما عالم پړ کړې ده او که ما د جاهل سره مناظره کړې ده نو زه يې پړ کړې يم نو د جاهل سره مناظره نه کيږي .

Scanned by CamScanner

او كه ماخوذ د نظر نه شي نو كه دا په معنى د انتظار سره شي نو ربط د معنى لغوي مصطلح سره شته دي په دې كې چې احد المتخاصمين لره لائق او جديره داده چې ؛

أن ينتظر أحد المتخاصمين إلى أن يتم كلام الآخر .

يو د متخاصمينو به انتظار كوي تتميم د كلام آخر لره .

نو مناظره كې هم يو بل ته انتظار وي يو غږيږي بل غلي او چې دا بل غږيږي هغه اولني غلي وي او كه دا ور كې نه وي هغه بيا منازعي او مجادلي دي مقابلي دي د هغې تعريف را روان دي .

او كه ماخوذ د نظر نه په معنى د تأمل سره شي ربط د لغوي معنى د مصطلح سره داده چې په دې كې اشاره ده :

إلى أولوية التأمل بأن لا يقول أحد المتخاصمين مالم يتأمل فيها .

نو په دې كې اشارت اولويت د تأمل لره ده او يو د متخاصمينو بغير د پوره سوچ او فكر نه قول نه كوي او كه يې وكړ نو ګيريږي .

خلاصه دا چې معنى لغوي د مناظرې كه ماخوذه د نظير نه شوه ياد نظر نه ؛

بمعنى التفات النفس إلى المعقولات أو تأمل في المعقولات او الإنتظار أو المقابلة .

معنى لغوي كه مقابله شي خو هم ربط آسانه ده : أحد المتخاصمين د آخر سره مقابله كې وي دا نه شي كيدې چې دواړه دې په حكم ايجابي قائل وي او يا په حكم سلبي قائل وي بيا دغه وخت كې مناظره نه شي كيدې .

په اصطلاح كې مناظره كوم چې صاحب د رشيدې ذكر كوي ؛

توجه المتخاصمين في النسبة بين الشيئين اظهاراً للصواب .

د دوه جګړه مارو توجه يې ذهني ده په يو نسبت كې په مينځ د شيئينو كې چې يو قائل ايجاب ته نسبت كوي بل به يې سلب كوي كه بل قائل د سلب وي بل به ايجاب كوي په قصد د اظهار حق باندې .

صاحب د رشيدې چې كوم تعريف ذكر كړې دې دا اربعه عللو سره جامع دي په دې كې علت غايي هم بيان شوې علت مادي هم بيان شوې فاعلي او صوري هم بيان شوي په دې كې

Scanned by CamScanner

توجه د ذهن د متخاصمينو علت صوري شو او دا خپله متخاصمين علت فاعلي شو او نسبت بين الشيئين علت مادي شو او اظهاراً للصواب يې علت غايي شو مقصد به دغه وي .
چا ددې نه اختصار کړي په لنډو الفاظو کې اصطلاحي معنی د مناظرې بيان کړي ده :
هي النظر بالبصيرة من الجانبين في النسبة .
دا هغه نظري منطقي آخلي نظر بالبصيرة دي ددوه جانبينو متخاصمينو نه په نسبت د شي، کې چې ايجابي دي سلبي دي .
دا دويم تعريف صاحب د تعريفات للجرجاني ذکر کړي دي ، جلد ۱ ص ۲۷۸ باندې اول کوم تعريف چې مونږ ذکر که صاحب د رشيدې ذکر کړي ص ۹ باندې .
دا رنګې تعريفات د جرجاني جلد اول ص ۲۹۸ هم نقل کړي ، ابو الخير په مفتاح السعادة کې د تعريف د علم مناظرې الفاظ دا ذکر کوي :
هو علم يبحث فيه عن کيفية إرادة الکلام بين المناظرين .

موضوع د علم مناظرې :

الأدلة من حيث انها تثبت المدعىٰ على الغير .
د علم مناظرې د علم اصولو سره معمولي فرق وشو په علم اصولو کې موضوع ادله اربعه دي کونها مثبت المدعىٰ او غير مثبت المدعىٰ هغې نه ساکت دي خپله دا ادله موضوع د علم اصولو ده او علم مناظره چې کوم ده ادله اربعه من حيث أنها تثبت المدعىٰ على الغير دغه څلور دلائل ددې حيثيت نه چې مثبت د مدعی په خصم واخلي دا بيا موضوع د علم مناظرې ده .
همدا وجه ده چې علم مناظره د علم اصولو يو شق ده يعنې علم اصولو کې تاته دلائل زده کيږي او په علم مناظره کې طريقه د استعمال د دلائلو زده کيږي چې دغه دلائل به څنګه مستعملوي کله چې دې چاسره بحث راشي دعوه به څنګه ثابتوي او خصم به څنګه ساکتوي .
نو طريقه د استعمال د دلائلو اربعو علم مناظره ده او خپله دلائل اربعه پيژندل او د هغې انواع پيژندل چې دي دا علم اصول دي نو داد هغې نه شق ده همدا وجه ده که تاسو

Scanned by CamScanner

مولوي يا حسامي باب القياس کې وګوري نو څه حصه چې راشي الأسولة المتوجه على القياس باب راشي نو هغلته به ناكتين او يا شارحين دا ليكي چې ههنا شروع في بحث المناظرة ، ددې ځای نه شروع په باب د مناظره کې وشوه .

نو داد علم اصولو يو شق ده كه څوک يې غير جائز ګڼي هغه دې بيا علم اصول هم او باسي د فنونو مدونه وو نه او بلكې د علم اصولو نه علم مناظره دا ډيره ضروري شوه ځكه هغلته معرفت د ادله محضه وو دي او دلته طريقه د استعمال د ادله وو ده ، اوس چې د ادله وو استعمال باندې نه پوهيږي نو په نفس ادله وو به څه وكړي .

غرض د علم مناظرې :

او غرض د علم مناظرې :

تحصيل ملكة طرق المناظرة لئلا يقع الخبط في البحث فيتضح المطلوب الصواب .

حصول د يو ملكې د لارو د مناظرې دې دې لپاره چې په بحث كې څه خبط واقع نه شي او حق واضح شي .

كله چې سړي دغه غرض نه وي حاصل كړي او دا ملكه دې مناظر ته نه وي كله دې هم ميدان د مناظرې ته نه ورانديږي كيږي ځكه دې په اهلسنت وي او مقابل به يې اهل زيغ وي دې به په حق باندې وي مقابل به يې په باطله خو د عدم مهارت نه چې دې به د دغې ملكې خاوند نه وي كيدې شي دغه مناظره كې په ده خبط راشي په بحث كې او هغه حق مسئله دې ښكاره نه كړې شي عوامو ته .

ډير كرته داسې شوې دي يو چا كې قوه د مناظرې نه وی بيا په حقه مسئله كې پاتې راشي نو چې په بحث د مناظرې كې رعب راځي دريانديږي ترتيب د ادله وو درنه خرابيږي مه ورانديږي كيږه د مناظرې ميدان ته ځكه تا كې دا قوه نشته .

دا علم مناظره وه : دوه الفاظ نور دي چې هغه يو لفظ د مجادلې دي بل لفظ د مكابرې دي .

دا دواړه الفاظ د مناظرې سره په مصطلحه معنى كې قربت لري ولې فرق يې شته په بعضې قيد كې :

Scanned by CamScanner

المجادلة هي المنازعة لا لإظهار الصواب بل لإلزام الخصم .

جګړه ده په مینځ د متخاصمینو کې غرض په کې اظهار حق نه وي بلکې غرض ئې دا وي د خپل خصم الزام او تسکیت وي چونکې غرض باطل ده غایه باطله ده نو جائزه نه شوه اظهار حق نشته الزام د خصم وي .

دریم مکابره ده :

هي المنازعة لا لإظهار الحق ولا لإلزام الخصم .

دا هغه جګړه ده په مینځ د متخاصمینو کې چې غایه ورکې اظهار حق هم نه وي الزام الخصم هم نه وي .

دا فقط یو جانب بل جانب باندې کبر علوه ثابتول دي یو وایي زه تا نه عالي یم بل وایي نه زه دا ستا نه عالي یم اظهار حق او الزام خصم مقصد نه دي .

دا لفظ د جدال قرآن عظیم الشان کې نهه ویشت (۲۹) ځایه مذکور دي د قرآن عظیم اصطلاح داده چې کوم ځای کې جدال راشي نو دا جدال، جدال مذمومه وي مګر چند مواضع ترې استثناء دي .

دا د غه د اظهار حق لپاره چې کومه منازعه شوې وي چې مناظره ورته وایي هغه نه وي بلکې لا لإظهار الصواب چې کوم تعریف مونږ د مجادلې وکړو نو د غه جدال ته جدال مذموم ویلې شي، نهه ویشت (۲۹) ځایه قرآن کې جدال راغلي خو دا له صفاتو د اهل کتابو او غلطو خلکو نه ګرځولې شوې که د ټولو تفصیل ته ورځو نو زیات وخت به ونیسي .

خو په دې نهه ویشتو (۲۹) ځایونو کې درې (۳) ځایه جدال ممدوحه دې مذمومه نه دي باقي د هغې نه چې څومره الفاظ د جدال په قرآن کې راځي هغه بد وي مذموم وي قبیح وي ځکه اظهار حق په کې نه وي مثلاً سورة بقره کې راځي :

﴿فَمَن فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ﴾ سورة بقرة آیت:۱۹۷.

او په سورة نساء کې راځي :

﴿وَلَا تُجَادِلْ عَنِ الَّذِينَ يَخْتَانُونَ أَنفُسَهُمْ﴾ . (سورة النساء آیت : ۱۰۷).

په سورة نساء کې بیا راځي :

Scanned by CamScanner

﴿هَا أَنتُمْ هَٰؤُلَاءِ جَادَلْتُمْ عَنْهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فَمَن يُجَادِلُ اللَّهَ عَنْهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَم مَّن يَكُونُ عَلَيْهِمْ وَكِيلًا﴾ . (سورة النساء آيت : ۱۰۹).

او په سورة انعام کې راځي :

﴿حَتَّىٰ إِذَا جَاءُوكَ يُجَادِلُونَكَ يَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَٰذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ﴾ . (سورة انعام آيت : ۲۵).

او په سورة انعام کې په بل ځای کې راځي :

﴿وَإِنَّ الشَّيَاطِينَ لَيُوحُونَ إِلَىٰ أَوْلِيَائِهِمْ لِيُجَادِلُوكُمْ﴾ . (سورة انعام آيت : ۱۲۱).

او په سورة اعراف کې راځي :

﴿أَتُجَادِلُونَنِي فِي أَسْمَاءٍ سَمَّيْتُمُوهَا أَنتُمْ وَآبَاؤُكُم مَّا نَزَّلَ اللَّهُ بِهَا مِن سُلْطَانٍ﴾ . (سورة اعراف آيت : ۷۱).

او په سورة انفال کې راځي :

﴿يُجَادِلُونَكَ فِي الْحَقِّ بَعْدَمَا تَبَيَّنَ كَأَنَّمَا يُسَاقُونَ إِلَى الْمَوْتِ وَهُمْ يَنظُرُونَ﴾ (سورة انفال آيت : ۶).

او په سورة هود کې راځي :

﴿قَالُوا يَا نُوحُ قَدْ جَادَلْتَنَا فَأَكْثَرْتَ جِدَالَنَا فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِن كُنتَ مِنَ الصَّادِقِينَ﴾ . (سورة هود آيت : ۳۲).

همدا شان نهه ویشت (۲۹) ځایونه جوړیږي چې په هغې کې جدال راغلی دی مراد تري نه اکثر جدال مذمومه دي خو دري ځایونه دي چې لفظ د جدال راغلي دي خو دا جدال جدال ممدوح دي مذموم نه دي مراد .

یو د هغې نه په سورة نحل کې راځي :

﴿ادْعُ إِلَىٰ سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُم بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ﴾ . (سورة نحل آيت : ۱۲۵).

Scanned by CamScanner

دا خطاب رحمت عالم ته دي دلته مراد د جدال نه هغه مصطلح نه دي مذموم چې : هي المنازعة لا لاظهار الصواب بلکې اظهار د صواب د نبي ﷺ مقصد دي دغه جدال مستثنی دی دغه جدال نه مراد مناظره ده جدال مقبوحه مذمومه نه ده مراد .

یا سورة عنکبوت کې راځي :

﴿ وَلَا تُجَادِلُوا أَهْلَ الْكِتَابِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ ﴾ . (سورة عنكبوت آيت : ٤٦).

د الا بالتي استثنی نهي نه ایجاب راولي دلته چې کوم جدال له اهل کتابو سره په طریقې احسن ثابت شو دا مناظره ده جدال مقبوح مراد نه ده .

یا سورة مجادله کې راځي :

﴿ قَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَادِلُكَ فِي زَوْجِهَا وَتَشْتَكِي إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ يَسْمَعُ تَحَاوُرَكُمَا إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ﴾ . (سورة مجادلة آيت : ١).

نو هغلته مراد د جدال د هغه بي بي نه چې کوم خولة بنت ثعلبة الانصاري رحمها الله وه شان نزول به يې تاسو ته معلوم وي .

د خپل خاوند اوس بن صامت رضي الله عنه سره کومه نزاع چې راغلې وه نو دغه جدال چې په حقه باندې دغه بي بي وه دا جدال مذموم نه وه بلکې تجادلك في زوجها د دې مقصد اظهار حق وه .

دا نهه ویشت (۲۹) ځایه قرآن کریم کې لفظ د جدال راغلي ، ۳ ځایه ممدوح مناظره مراد ده اظهار حق مراد دی باقي اکثر مواضع هغه جدال مصطلح ده چې هغه لا لاظهار الصواب او جائز نه دي .

یا قرآن عظیم الشان کې کله کله د دغې مناظرې مجادلې منازعې مکابرې نه تعبیر نه په لفظ د حجت سره کیږي نو ۲۷ ځایه قرآن عظیم کې محاجات ذکر دي لکه سورة بقره کې :

﴿ وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَا بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ قَالُوا أَتُحَدِّثُونَهُم بِمَا فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ لِيُحَاجُّوكُم بِهِ عِندَ رَبِّكُمْ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴾ (سورة البقرة آيت : ٧٦).

محاجات ذکر دي .

Scanned by CamScanner

يا په سورة بقرة کې راځي:

﴿قُلْ أَتُحَاجُّونَنَا فِي اللَّهِ وَهُوَ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ﴾. (سورة البقرة آيت: ١٣٩).

نو دا محاجات محاجات عامه وي قرآن عظيم کې کله محاجات دليل بازي وي د هغه مناظرې لاظهار الحق مراد وي او کله کله مجادله محضه مذمومه لا لاظهار الحق مراد وي.

په سورة بقره کې راځي:

﴿وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ حُجَّةٌ﴾. (سورة بقرة آيت آيت: ١٥٠).

دليل پاتې نه شي.

نو جدال نهه ويشت (٢٩) ځايه راغې دري ځايه ممدوح باقي مذموم محاجات چې دي دا اوه ويشت (٢٧) ځايه مذکور دي اکثر دلته هم محاجات محاجات بالباطل وي.

او کله کله دا مناظره منازعه قرآن عظيم کې په لفظ د سلطان سره هم راځي نو هغه چې لفظ د سلطان سره مذکوره ده، او ه ديرش (٣٧) ځايه قرآن عظيم کې راغلي ده بعضې وايي دري ديرش (٣٣) ځايه ذکر ده:

﴿سَنُلْقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ بِمَا أَشْرَكُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ سُلْطَانًا﴾. (سورة آل عمران آيت: ١٥١).

او يا:

﴿واتينا منه سلطان مبين﴾.

نو خلاصه د مبحث اول داده چې تعريف د علم مناظرې او بيان موضوع، غرض د علم مناظرې سره د بيان معنى لغوي او څه مناسبت د معنى لغوي معنى مصطلحې سره.

Scanned by CamScanner

المبحث الثاني في بيان قسمي الدليل ودفعهما مع الذكر بعض اصطلاحات فن المناظرة :

د دليل د پاره اقسام شره د بيان د بعضې اصطلاحاتو د فن مناظرې طرز او طريقه به دا وي دغه متخاصمين چې يو مسئله شرعي کې دوي اختلاف لري يو جانب به ځان مدعی کې بل به سائل شي اهل ددې فن مدعی چاته وايي سائل چاته وايي نو مدعی من نصب نفسه لاثبات الحكم بالدليل او بالتنبيه ، هغه انسان په متخاصمينو کې چې خپل مينځ کې زيد عمر سره نختي دي دغه متخاصمينو کې چې کوم انسان ځان ودروه لاثبات الحكم ، د يو حکم د ثبوت د پاره بالدليل في النظري وبالتنبيه في البديهي دغه ته مدعي ويلې شي اوس سائل به چا ته وايي هغه دويم جانب خود بخود سائل جوړ شو هغه څوک شو من نصب نفسه لنفي الحكم ، هغه انسان ده چې دغه مدعي کوم حکم ثابتول غواړي دی يې نفي غواړي .

چا چې ځان ودروه د نفي د حکم لپاره نن صبا د اهل حديث ده که ورکوي خلکو ته نه يې رشيديه کتلي نه تعريفات د جرجاني د ځان نه ده که ورکوي خلکو ته څو مره مسائل چې نن صبا زمونږ او د دوي مينځ کې نزاعي دي مونږ اکثرا مثبتين يو دوي منفيين .

اکثر داسې دي مونږ دعا بعد السنة ثابتوو دوي يې نفي کوي مونږ دعا بعد الجنازة ثابت وه دوي يې نفي کوي مونږ توسل ثابتوو دوي يې نفي کوي ، مونږ تبرک ثابتوو دوي يې نفي کوي ، مونږ کرامت ثابتوو دوي يې نفي کوي دغسې ټول مسائل متنازعة فيها دوي نافيين دي مونږ مثبتين يو دوي لند تاته راتاؤ شي .

الدليل على المثبت لا على النافي ، دليل په مثبت وي په نافي نه وي ته دلائل وايه زما د دلائلو کار نشته دي ده که درکوي تاته او دې غريب ناخبره دي نا ځان پوه کړي مدعي چا ته وايي من نصب نفسه لاثبات الحكم لا للحكم الاثباتية الموجبي ، دا نشته مدعي چا ته وايي چې هغه ځان نسب که حکم د اثبات لپاره او حکم تا منطقو کې ويلې څو قسمه دي :

Scanned by CamScanner

سلبي ، ايجابي دي كه تا د حکم سلبي د پاره ځان ودروه ته حکم سلبي ثابتوې هم ته مدعي او كه ته حکم ايجابي ثابتوې هم ته مدعي نو نافي مدعي جوړي دي شي دي ځاى كې مې مقصد دا چې نافي هم مدعي دي ځکه نافي څه کار کوي هغه ثابتوي حکم سلبي .

دعا بعد سنت جائز نه ده نو د عدم جواز حکم يې وكو نو دې مثبت د حکم سلبي شو نو مدعي شو او دليل په مدعى باندې ده نه په سائل باندې كه دا څوک وايي چې دليل په مثبت ده نه په نافي دا غلطه خبره ده دا په اصولو كې نشته او نه په فن د مناظرې کې شته اهل د مناظرې دا ذکر کوي چې دليل په مدعي ده نه په سائل مدعي په حکم ايجابي وي كه په حکم سلبي دواړه به دلائل وايي .

دا يوه پخواني نزاع ده د داؤد الظاهري او د ابن حزم الظاهري د امام الباجل مالكي سره يوه عظيمه مناظره پخوا تيره شوې هغه وخت کې اربعه ائمه او اصولين ټول په دې متفق وو چې څنګه مثبت دليل پيش کوي نافي به هم دليل پيش کوي دا د څلورو مذهبونو د اصولو متفقه فيصله ده چې دليل په نافي هم ده دليل په مثبت هم ده خو فقط په فن د مناظرې کې چې يو مدعي شو نو په سائل بيا دغه وخت کې دليل نشته ، مدعي به اثبات کوي سائل به يا جواب کوي يا به تسليمي کوي .

د دعوې جواب يې كه وكړو فبها او كه وي نكړو تسليميږي به بيا چې كله مدعي دعوې ثابت نه كړي شوه اوس به خبره اولټه شي سائل به مدعي شي ولي مدعي به ايجاب كوه دا به سلب كوه هغه مدعي وه اوس به سائل مدعي شي هغه مدعي به سائل شي اوس به دې دلائل شروع كړي هغه به يا جواب كوي يا به تسليميږي .

نو اهل فن د مناظرې دا وايي نو په دغه يو پيچيده ځاى باندې مو دهو كه نه كړي خدشه درانه چوي چې دليل په مثبت ده نه په نافي دا په اربعة ائمه د اصولو كې د چا قول هم نه دي اربعة ائمه دا وايي دليل په نافي هم ده دليل په مثبت هم ده دواړه به دلائل وايي دعا بعد السنة جائز نه ده دا به هم دليل وايي چې چا ويلي چې جائز نه ده په قرآن كې به نفي بنايي په آحاديثو كې به نفي بنايي يعني اربعة ادله وو كې به يې بنايي كه ته وايي چې ثابت ده جائز ده ته به هم دليل بنايي نو دلائل په دواړو دي هم په نافي هم په مثبت باندې .

البته په فن د مناظرې کې چې يو مدعي شو بل سائل شو دغه وخت کې په مدعي دليل

Scanned by CamScanner

شته په سائل نشته چې مدعي دعوی ثابته نه کړې شوه او سائل مدعي وګرځیده او س به هغه دلیل وایي بیا په هغه دلائل دي .

نو تاسو دې تعریف ته ګوري دې کې پیچیده ګي ده .

من نصب نفسه لاثبات الحکم . چا چې حکم ثابتولو ته ځان ودروه حکم موجب ته یې ځان ودروه دا نه حکم ته یې ځان ودروه چې حکم ثابتوي کوم حکم یا سلبي ثابتوي یا ایجابي ثابتوي که هریو ثابتوي نو دا مدعي شو او دلیل په ده باندې ده چې تا وویل دعا بعد السنة جائز ده تا ځان ددې د ثبوت لپاره قائم کړو چې زه دا ثابتوم پس ته مدعي شوي مقابل دې سائل شو ته به دلیل وایې هغه به یې نه وایي .

او که هغه وویل چې دعا بعد السنة جائز نه ده هغه مدعي شو ته سائل شوې ډیر کوشش به کوي هره مناظره کې به ځان سائل پریږدي بل به مدعي جوړوي نو وروسته به په شرائطو کې راشي چې خصم به په دلیل کې مخکې کوي .

کوم ځای کې دي چې خصم په دلیل کې مخکې کړو نو پر به وي که ته یې مخکې کړې په دلیل کې نو ته به پر یې نو طریقه د مناظرې دا چې ځان به اولین مدعي نه جوړوي بلکې ځان سائل جوړ که هغه به مدعي جوړ کړي هغه چې مدعي شو نو دلیل په هغه شو نو ته یې اعتراضونو ته کیناستې نو مدعي من نصب نفسه لاثبات الحکم بالدلیل او بالتنبیه او سائل من نصب نفسه لنفي الحکم .

که مدعي حکم ایجابي ثابتوه او ته نفي د حکم ایجابي کوې نو نفي د نفي اثبات شو او که هغه حکم سلبي ثابتوه او ته اوس حکم سلبي نفي کوې نو ایجاب شو او که هغه حکم ایجابي ثابتوه او ته حکم ایجابي نفي کوې نو سلب شو نو دغه دواړو ته سائل ویلې شي .

هر چې دلیل ده چې : دلیل دوې چاته وایي :

مرکب من القضیتین لیتأدی به إلی مجهول نظري .

همغه تعریف چې مناطقه یې کوي هغه چې مرکب د دوه جملو نه وي خو دا مؤدي وګرځیږي تا ته په سبب ددې قضیتینو ته ترتیب ورکړې او دا مؤدي شي په دې طریقې سره مجهول نظري لره دغه دلیل په دوه قسمه دي : (۱) دلیل شرعي ، (۲) دلیل عقلي :

Scanned by CamScanner

دليل شرعي ته دليل سمعي ويلې شي تعلق تر مسموعاتو نيسي ، دليل عقلي په دوه قسمه دي : مطرده ، منعکسه :

دليل مطرد دوي دې ته وايي : ما يوجد الحكم بوجوده ، داسې دليل قائم کړي چې د هغې د وجود سره حکم خود بخود ثابت شي .

او هر چې منعکسه دي : ما ينتفي الحكم بانتفائه . د دغه دليل مطرد منعکسه چې عبارت ده د عقليه نه که چا پيش کړو درته نو د فعه به يې کولې شي بسبعة طرق په اوه طريقو سره اصولو کې تاسې ويلي الأسولة المتوجه على القياس المطرد سبعة ، اعتراضات چې متوجه دي په قياس مطرد باندې اوه دي .

اول د هغې نه ممانعه ده ، دوهم د هغې نه القول بموجب العلة ، دريم قلب ، څلورم عکس ، پنځم فساد الوضع ، شپږم نقض ، اوم معارضه .

دليل عقليه مطرّد يا منعکسه دفع کولې شي په سبع طرق باندې يا په ممانعه باندې .

ممانعه په دوه قسمه ده : (۱) منع العلة ، (۲) منع الحكم ، مقيس او مقيس عليه علت مشترک حکم دا ارکان دي لپاره د قياس اصولي ، صغرى کبرى حد اوسط او نتيجه .

په اقتراني کې ارکان شول لپاره د قياس منطقي نو اوله دفعه د دليل عقلي منعکس مطرد په ممانعت سره يا ممانعه د حکم يا ممانعه د علت ممانعه د حکم څه معنى علت مشترکه و حکم مقيس او مقيس عليه علتي مشترکه او حکم دا علت مشترکه په کې نفي کړه هغې لپاره لار وګوره چې علت مشترک يې باطل شي نو حکم خپله ختم شو قياس د مقيس عليه په مقيس باطل شو .

دوهم منع الحکم علت تسليم کړه خو حکم مه منه د دوارو لپاره اصولين يو مسئله زمونږ او د شوافعو مينځ کې اختلاف مثال کې پيش کوي .

ليلة الفطر کې يو سړي مړ شو ده باندې صدقه فطر لازمه شوه او که نه د آخري روژې ماښام لمر پرېوت مړ شو دده سر سايه شته او که شوافع وايي سر سايه يې لازمه ده احناف وايي سر سايه نشته دي شوافع فيصله او حکم جوړوي صدقة الفطر توجب على موته ليلة الفطر شپه دواړه اختر کې په مرګ سره واجبه شوه سر سايه ځکه لان العلة وجوبها الفطر ،

Scanned by CamScanner

علت د وجوب د صدقه فطر فطر د آخري ورځې ده چې روژه ماته شوه غروب پرې راغې بس صدقه لازمه شوه علت موجود شو .

ته ممانعه وکړه ددوي دغه دليل نه په منعه د وصف او علت سره نه منعه دا چې علت د وجوب د صدقه فطر لپاره فطر دي بلکه علت د وجوب د صدقې فطر د اتمه وو نه دي وجود د هغه ذات دي چې د هغه مشقت په ځان باندې برداشت کوي په دې خو اتفاق دي چې وخت د اداء د صدقې فطر بعد طلوع الفجر دي د اختر په ورځ د سحر نه وروسته ده وخت يې هغه دي او علت د وجوب لپاره هغه رأس او ذات دي چې د هغه مشقات ځان باندې برداشت کوي هغه وخت کې وګوره چې هغه ذات شته او که نو ذات نشته سړي مړ دي نو صدقه څنګه لازمه شوه دليل ورباندې دا حديث مبارک دي :

أدوا عمن تمونون .(المبسوط ج ٤ ص ١٣٤)

ادا کړي صدقه فطر د هر هغه چا نه چې د هغه مشقت په ځان باره وي لکه واره ماشومان د چا مشقت د نفقې خرچې جامې سکنی په تا باندې وي د هغوي نه يې ادا کړي.

نو دا ممانعه شوه په منع الوصف باندې هغوي علت د وجوب د صدقه فطر فطر وګرځوه تا وويل چې نه منم چې علت يې فطر ده بلکې علت يې رأس هغه دي چې مشقت يې په ځان باندې برداشت کوي په وخت د وجوب د اداء کې دغه رأس نشته نو صدقه هم نشته دوهمه ممانعه ممانعه د حکم ده علت تسليم شي حکم ونه منلې شي زمونږ او د شوافعو مينځ کې يو بل اختلاف دي جمهور ائمه وايي په مسح کې تثليث نشته شوافع وايي چې په مسحه کې تثليث دي دې کې شوافع ځان ته دي او دا سه کې لاس خپې وينځل د تثليشاتو نه دي خو د سر مسح يو ځل ده شوافع وايي نامسحه به هم درې ځل کوي هغوي دليل پيش کوي :

السح ركن في باب الوضوء فليسن تثليثه كالغسل .

غسل د اندامونو ثلاثو مقيس عليه شوه مسح د سر دا مقيس شو علت مشترکه په وسط کې کونه فرضاً فرضاً شو حکم په مغسولاتو اندامونو ثلاثو کې تثليث مسنونيت : هغوي شو دا حکم نقل شو مسح لره دلته هم دا حکم د تثليث شو هغوي يو قياس وکړو : ته دغه حکم فليسن تثليثه كالغسل په مقيس عليه کې حکم د مسنونيت د تثليث نفي کړه داسې

Scanned by CamScanner

وایه اصلا تثلیث د مسنوناتو نه ، نه مسنم بلکې اطالت په قدري مفروض باندې په مفروضاتو کې د مسنوناتو نه وی هریو شی چې فرض وي په هغه فرض کې زیادت په هغه فرض کې اطالت دا د مسنوناتو نه وي لکه قیام نفس قیام فرض ده اطالت په کې مسنون ده رکوع فرض ده اطالت یې مسنون نو اصل کې تکریر د مسنوناتو نه نه دي بلکې زیادت او اطالت د مسنوناتو نه دي په قدري مفروض کې او س دغه اطالت او زیادت په مغسولاتو دا ندامونو کې متصور نه وه بغیر د تکریر نه نو مونږ حکم وکوه چې تکریر د مسنوناتو نه اصل کې زیادت د مسنوناتو نه وه حکم زیادت د مسنوناتو نه دي اطالت دي په قدر مفروض باندې خو دا اطالت او زیادت په مغسولاتو کې متصور نه وه بدون د تکریر نه نو مونږ قول وکوه چې تکریر د مسنوناتو نه دي حکم منعه شو چې تکریر ته مسنون مه وایه زیادت اطالت په قدرِ مفروض باندې مسنون وګنه هر چې مسئله د سر ده هلته اطالت او زیادت پوره کیږي په استیعاب باندې نو ضرورت نشته تثلیث لره نو استیعاب د مسنوناتو نه شو تکریر ته څه ضرورت پاتې شو دا اوله دفعه د قیاس عقلیه منعکسه مطرد ممانعې سره په منعه د علت یا منعه د حکم دویمه دفعه د دلیل عقلي مطرد یا منعکسه قول دي بموجب العلة قول بموجب العلة دوي چاته وایې تسلیم کون الوصف علة وبیان أن معلولها غیر ما ادعاه المعلل علت مشترکه په مینځ مقیس او مقیس علیه کې تسلیم کړي شې تسلیم کون الوصف علة ومثلې شې چې علت همدغه دي وبیان أن معلولها غیر ما ادعاه المعلل خو بیرته واضحه شې دا خبره چې علت دغه دي خو معلول هغه نه دي چې تاسې راویسته دي هغه حکم نه ده چې تا راویستې دي مثال د احنافو او موالکو مینځ کې اختلاف دي په غسل د مرفق کې جمهور أئمه په دې قائل دي دري واړه امامان دا څنګله دا خله ده په مغسول کې امام مالک رحمه الله دا مرفق داخل نه دي په مغسول کې لازمه نه ده یعنې قدري مفروض کې نه ده نو دري واړه امامان وایې چې مرفق داخل په قدرِ مفروض د مغسول کې او امام مالک صاحب وایې نا دا داخل نه ده په قدري مفروض کې لازم نه ده سنت او مستحب به وي خو فرض نه ده دي وایی هغه دلیل وایې إن المرفق حد فلا یدخل تحت المحدود لان الحد لا یدخل في المحدود وایدیکم إلى المرافق دا حد شو دا غایه شوه دا مرفق چې ذکر شوې دا حد دي نو دا په محدود

Scanned by CamScanner

کې نه داخليږي ځکه حد محدود کې داخل نه وي نو چې مرفق حد وګرځيده نو محدود چې مغسول ده په هغې کې داخل نه شو په دليل د لان الحد لايدخل في المحدود سره ته اوس تسليم دې علت او دليل وکه منم چې الحد لايدخل في المحدود دا علت مسلم دې خو حکم داسې راوباسه چې هغه غير وخيژي د هغه چا نه ادعاء المعلل اوس ته وايه دالاس که د پنجې خوا نه حد يې ځنګل شي نو داوږې خوا نه راشه نو ځنګل حد وګرځوه د متروک نه د مغسول نو هغوي اوس د پنجې خوا نه شروع کوي ځنګل حد ګڼي نو حد چې په محدود کې نه وي داخل نو مرفق په مغسول کې نه دي داخل.

ته ورته د بره خوا نه راشه نو دا مرفق حد د مغسول هم دي حد د متروک هم دي نو او وايا دا ځنګل حد المتروك فلا يدخل في المتروك لان الحد لا يدخل في المحدود دا مرفق حد د متروک دي او حد په محدود کې داخل نه وي نو مرفق په متروک کې داخل نه ده مغسول کې خپله داخل شو ديته ممانعه ويلی شي ديته قول بموجب العلة ويلي شي تسليم. كون الوصف علة و بيان أن معلولها غير ما ادعاه المعلل علت ومنلي شي خو هغه حکم بل ثابت شي خلاف د هغې نه چې معلل ثابت کړې وي.

دريم دفع د قياس عقلي مطرد يا منعکسه هغه قلب ده قلب لره هم اصولين دوه اسمين ذکر کوي قلب الحكم او قلب العلة. د هغې طريقه داسې ده جعل علة الخصم معلولا ومعلوله علة. د خصم علت معلول کړه او معلول يې علت کړه يا د وهمه طريقه دا جعل سائل ما جعله المعلل علة لما ادعاه من الحكم علةً لضد ذلك الحكم. سائل چې مدعي شي نو معلل ورته ويلي شي د کوم حکم لپاره علت جوړ کړي هغه دا علت را واخلي د هغې حکم ضد پرې ثابت کړي نو جعل سائل ما جعله المدعي يا معلل علةً لما ادعاه من الحكم علتاً لضد ذلك الحكم. علت هغه را واخلي حکم پرې غير ثابت کړي. فيصير حجةً للسائل دون المعلل والمدعي. مثال د هغې لپاره زمونږ او د شوافعو مينځ کې په يوه جزيه کې اختلاف ده د رمضان روژه چې کله رمضان راشي د شوافعو راې داده د روژه نيونکې لپاره تعين قصد قلبي په رمضان کې روژه

Scanned by CamScanner

نیونکي لپاره د فرائضو نه ده د نیت تعین به کوي که د نیت تعین یې ونه کړو دغه روژه یې نه صحیح کیږي.

احناف وايي نیت ضروري دي بنه خبره ده خو که عبد تعین کوي او که نه یې کوي شارع تعین کړي ده د قضا روژه د کفارې روژه په کې نه صحیح کیږي نور هیڅ هم نه صحیح کیږي، ځکه د شارع تعین موجود ده که دده تعین وي که نه وي شارع تعین کړي دي تعین عقد قلبي ددې له عابد سره تعلق لري او قصد د عابد په مقابله د قصد الله تعالی وارادته کې چې تعین هغه کړي د اله العالمین تعین مقدم ده په تعین د عبد باندې.

هغوي یو قیاسي مثال پیش کوي: ان صوم رمضان فرض فشرط فیه التعین کالقضاء،
قضاء مقیس علیه که رمضان مقیس که علت مشترکه کونهما فرض دا فرض ده حکم هلته په قضاء کې تعین دصائم نه نو حکم دلته هم تعین د صائم نه.

مونږ جواب له دې نه کوو: لا یشترط التعین فیه بعد ما تعین الیوم کالقضاء، د عبد له خوا تعین ته هیڅ ضرورت نشته وروسته له دې نه چې تعین د یوم له شارع نه راغلي لکه قضاء تاچې د قضاء لپاره یوه ورځ متعینه کړه له مخکې نه هغه ورځ چې راشي دوهم تعین ته هیڅ ضرورت نشته نو د عبد نه چې تعین راغې دوهم تعین ته ضرورت نشته نو چې شارع نه تعین راغلې د عبد تعین ته څه ضرورت ده علت ومنلې شو خو حکم ضد د هغې باندې ثابت شو.

څلورمه دفعه د قیاس عقلیه مطرد یا منعکسه په عکس سره کیږي عکس تمسك
السائل باصل المعلل علی وجه یکون المعلل محتاجاً إلی وجه المفارقة بین الاصل والفرع، دا دوه خصمین چې یو مدعي ده چې معلل هم ورته وايي ځکه علت او تعلیل دې بیانوي دا دوهم تعلیل دي راپاڅي سائل باصل المعلل معلل په علت استدلال وکړي داسې یو عجیب استدلال وکړي چې مدعي مجبوره شي مفارقې ته په مینځ ددې علت او حکم کې چې اصل او فرع دي دده د علت نه داسې یوه جزیه راوباسي چې مدعي خپله هم مجبوره شي چې زما د علت او زما د حکم یعنې د اصل او فرع په مینځ کې مفارقه جدائي په کار ده نو دې ته عکس ویلې شي مثال زمونږ او د شوافعو په مینځ کې جزیه اختلافي ده زنانه چې کوم زیورات لري نصاب ته چې ورسیږي، احناف وايي په دې باندې زکات شته دي.

Scanned by CamScanner

شوافع وايي زنانو و باندې په زيوراتو کې زکات نشته څو مره زيورات چې ولري زکات په کې نشته، په آحاديثو کې د امام صاحب رحمه الله د مذهب په تائيد ډير زيات روايات دي، هغوي عقلي قياس داپيش کوي، الحلي اعدت للابتذال فلا تجب فيه الزكوة كثياب البذلة، جامې د استعمال مقيس عليه گاڼه د زيوراتو د استعمال مقيس علت مشترکه کونها للبذلة للبذلة حکم په جامو د استعمال کې عدم زکوة دلته هم حکم عدم زکوة دا قياس شو ته اوس عکس په شکل د دفعه ددې قياس وکړه ورته ووايه تا قياس دې د پاره مقيس عليه ثياب البذلة راويستي ستا د قياس په شان به زه هم قياس وکړم: هغه زيورات سپين زر وغيره چې سرو استعمال کې راوستې دي لا تجب فيه الزكات ځکه چې دا اعدت للابتذال دا استعمال لپاره دي فلا تجب فيه الزكوة كثياب البذلة.

نو اوس شوافعو ته وايو چې سرو کله چاندې د ځان د استعمال لپاره جوړه کړه زکوة په کې شته نو دوي وايي هاو شته په کې نو ستا علت خو هلته هم موجود ده کنه هغه هم د ابتذال لپاره دي او دا هم د ابتذال لپاره، دده علت او قياس دې را واخيست اوس دې مجبوره دي چې دې به دا خبره هم کوي چې نارينه د استعمال د پاره سونا ساتي نو هم زکات په کې نشته يا به دا خبره کوي که دا خبره نه کوي نو د خپل اصل او فرعې مينځ کې به د مفارقت قول کوي نو دې ته عکس ويلې شي.

پنځمه دفع د قياس عقلي مطرد منعکسه فساد الوضع ده ددې آسانه معنی دا ده معلل او مدعی دغه علت وضع کړي د اثبات ددغه حکم د پاره ته راپورته شي سائل جعل السائل العلة وصفاً بحيث لا يليق بهذا الحكم، سائل دا علت دا سې يو وصف جوړ کړي چې دغه حکم دې سره ملائم مناسب نه وي نو فساد د وضعي تا چې تعين او وضع ددې علت دې حکم ته کړي ملائمه او مناسبه نه ده.

زمونږ او د شوافعو مينځ کې يوه جزيه اختلافي ده دا خبره اتفاقي ده چې ارتداد د احد الزوجين سبب د زوال د نکاح جوړيږي.

Scanned by CamScanner

سبب د مفارقت : ښځه او خاوند کې يو مرتد شي نو ارتداد د احد الزوجين سبب د زوال د نکاح جوړيږي دا خبره اتفاقي ده نو اوس اسلام د احد الزوجين دا سبب لپاره د زوال د نکاح سابقې جوړيږي او که نه دا خبره اختلافي ده ؛ احناف وايي ارتداد د احد الزوجين سبب د زوال د نکاح جوړيږي خو اسلام د احد الزوجين سبب د زوال د نکاح سابقي نه جوړيږي ښځه او خاوند کې يو ه اسلام قبول کړه بيا هم په زړه نکاح پاتې کيدې شي هغوي دليل وايي : الإسلام أحد الزوجين اختلاف في الدين فيفسد النكاح كارتداد أحد الزوجين ، نو ارتداد د احد الزوجين مقيس عليه اسلام د احد الزوجين مقيس علت مشترکه په دواړو کې اختلاف د دين حکم په صورت د ارتداد کې زوال د نکاح حکم په اسلام کې د ارتداد احد الزوجين هم زوال د نکاح دا قياس شو ددوي ته پرې فساد د وضعې وکړه دا کوم علت چې اختلاف د دين ده وضعه يې کړو د زوال د نکاح لپاره او قياس يې کړو اسلام د احد الزوجين په ارتداد باندې نو ګويا کې قياس د اسلام په ارتداد راغي او په ارتداد کې زوال حکم وه نو په اسلام کې يې هم زوال حکم وکړخوه .

اوس راشه چې دا اسلام سبب د اتفاق يو ځای والي دي او که د تفرقې دي ارتداد خو هسې هم تفرقه ده اسلام سبب د تفرقې کيدې شي او کنه نو جواب ورته دا وکړه چې الإسلام عاصم غير مزل ، اسلام خو د حقوقو محافظ دي ملکيت نور هم تاموي زائله کوي يې نه تا خو اسلام مزل ثابت کړو نو كون العلة وصفاً بحيث لا يليق بهذا الحكم .

علت نه داسې وصف جوړ کړي چې کوم حکم معلل ثابتوي هغه دې سره ملائم نه وي نو ارتداد خو معلومه خبره ده سبب د تفرقې ده او هر چې اسلام ده دا خو سبب د اتفاق او اتحاد ده نو دا ته څنګه سبب د تفرقې جوړوي .

شپږمه دفع د دليل عقلي مطرد يا منعکسه نقض دي ، نقض چاته وايي : وجود العلة بدون الحكم ، هغه چې کوم علت راوېستلې هغه علت پيدا کړه او حکم نه وي خپله هغه مجبوريږي فساد ته په کې لکه د حنابلو رايه داده ظواهر هم پرې قائل دي چې نيت په اوداسه کې د فرضو نه دي دليل وايي : الوضوء طهارة فالنية شرط فيه ، اودس طهارت دي نيت په کې

Scanned by CamScanner

شرط دي ، موږ وايو منقوض بغسل الثوب ، ستا دليل منقوض دي په غسل د ثوب سره .

تا دليل کې ويلي چې هر طهارت کې نيت شرط دي نو په دې کې هم شرط دي نو دا خبره چې هر طهارت کې نيت شرط باطله ده منقوضه ده په غسل د ثوب سره يو سړي جامې وينځلې خو په نيت د طهارت يې ونه وينځلې نو نيت په کې نشته طهارت راغې نو دا نقض دي وجود د علت بدون الحکم .

او مه دفع د قياس عقلي مطرد يا منعکسه هغه معارضه ده لکه د شوافعو سره هغه جزيه اختلافي ده چې تثليث په مسحه کې هغوي د مسنوناتو نه ګرځوي جمهور يې نه ګرځوي قياس د هغوي دا دې چې : المسح رکن في الوضوء فليسن تثليثه کالغسل ، مغسولات مقيس عليه کړه ممسوحات مقيس شو علت مشترکه رکنيت رکنيت شو ، حکم هلته تثليث دلته هم تثليث شو ته ورته معارضه د قياس وکړه ورته ووايه : المسح رکن فلا يسن تثليثه کالمسح على الخفين والتيمم دا مسحه رکن ده خو تثليث يې سنت نه ده لکه مسحه په خفينو او تيمم باندې هلته تثليثات سنت نه دي نو دلته هم تثليث سنت نه شو نو ده قياس وکړو د مسح په غسل باندې موږ قياس وکړه د مسحې په مسحې باندې معارضه هم ده د معارضې په صورت کې بيا ترجيح قوي دليل ته ورکولې شي نو معلومه خبره ده چې قياس د ممسوح په مغسول باندې او قياس د ممسوح په ممسوح باندې نو دا قياس اولى شو د هغه قياس نه چې دوي په مغسولاتو کړې ده دا معارضه ده .

دوهم دليل :

دوهم دليل سمعي دي دې نه اصولين تعبير کوي په دليل مؤثره سره دليل مؤثره دوي چاته وايي مالا ينتفي الحکم بانتفائه د دليل په نفي سره حکم نه نفي کيږي ځکه چې کيدې شي دليل مؤثره سمعيه کې يو حکم ثابت شي بعشرة دلائل سره يو نفي کړه په يو اعتراض وکړه په بل به ثابتيږي نچوريې داسې ده مطرد لکه ته چې قياساتو باندې دليل پيش کړې او سمعيه د قرآن سنت اجماع نه دليل پيش کوي نو دا مؤثره دي دا سمعيه دي او قياسات چې دي هغه عقليه مطرد منعکسه دي د هغې د دفعه بسبعة طرق ده ده دې د فع په يو ځيز ده چې

Scanned by CamScanner

معارضه ده هسې نه چې چا دليل کتاب الله نه پيش کړې وي ته پرې ممانعې پيش کوې فساد الوضع پيش کوې قول بموجب العلة پيش کوې يا قلب يا عکس يا معارضه نقض يو هم نه شي کولې په غير د معارضې نه په دليل سمعيه کې دفع صرف په معارضه وي چې آيات چا پيش کړه معارضه کې آيات د رته غواړې او که حديث يې پيش کړو نو په معارضه کې به حديث پيش کوې نو بيا ته هلته د نص په لحاظ د متن په لحاظ اخذ بالعمل او تعامل په لحاظ وجوه د ترجيح شته کنه چې په کومه طريقه ترجيح وي هغې ته به ترجيح ورکوې نو دا دويم دليل مؤثره شو چې دې ته دليل سمعي ويلې شي نو دفع يې کيږي په معارضه باندې بل شي باندې يې دفع نه شي کيدې.

دا دليل سمعيه بيا په درې قسمه دې: اول د هغې نه کتاب الله دې، دويم د دې نه سنت رسول دې، دريم د دې نه اجماع ده، زه اجمالي په اصولو تيريږم دا تاسو ته تير شوې هم دي خو چې مستحضر شي درته او دا فن د مناظرې له فن اصولو سره ولړې باقي دا تاسو ته بار بار تير شوي دي، اول: د أدلوو سمعيو نه کتاب الله دې د هغې لپاره شل (۲۰) قسمونه دي قسم اول د هغې خاص دې چې دا راجح دې په نورو باندې قسم ثاني د هغې نه عام دې بيا مشترک دې بيا مؤول، ټول د اصول الشاشي نه واخله تر آخره ټول دا ذکر کوې کتاب الله خاص عام بيا چې کله دلائل راشي په هره مسئله کې مثال د عا بعد السنة کې چې ته دليل پيش کړې إِذَا فَرَغْتَ فَانْصَبْ چې فارغيږې له عباداتو نه فاتعب بالدعاء نو وايي چې دا خو عام دې نو عام هم د قرآن کريم نه قسم دې قرآن کريم استدلال کې پيش کول جائز دي که نه دي جائز نو اصولين څنګه وايي چې خاص دې عام دې هره مسئله کې خو خاص نه وي کنه نو که هر مسئله کې خاص زه له تاسو نه وغواړم نو يقين وکړې چې د مانځه فرائض به هم پيدا نه کړې دا ټول استدلالات د عام نه دي مثلاً د ماسپخين مانځه کې قيام څنګه دې نو ته به وايي چې فرض ده څه دليل ده پرې: قوموا لله قانتين نو کوم ده چې ماسپخين په کې ذکر ده نو دا خو عام دې نو د خاص لپاره خو ترې نه استدلال کولې شي نو د عام نه استدلال خو څه ناروا نه دې او په هغه وخت کې عند انتفاء الخاص يستدل بالعام دا خو د اصولو قاعده ده خاص چې منتفي شي نو استدلال خود بخود عام نه کيږي د احنافو اصول خو عام قطعي ګڼي په شان د

Scanned by CamScanner

خاص نو چې هغه هم قطعي دا هم قطعي معارضه هم کيدې شي البته عام مخصوص البعض چې استثناء ترې وشي هغه بيا ظني ده د خاص مقابله بيا نه شي کولې نو خاص عام مشترک مؤول.

بل ظاهر دي او نص دي مفسر او محکم خفي مشکل مجمل متشابه حقيقت او مجاز صريح او کنايه نو شپارس شول استدلالات څلور شول استدلال بعبارة النص، باشارة النص، بدلالة النص، باقتضاء النص دا شل قسمونه شول.

دويم دليل د سمعيه مؤثره نه سنت رسول دي د هغې نه تعبير په آحاديثو سره کيږي او علم الحديث په دوه قسمه ده د علم روايت الحديث علم درايت الحديث.

درايت الحديث اصول الحديث ته ويل کيږي اصول حديث د اصولو کوم اقسام چې تاته بنايي مصطلح الحديث او روايت الحديث هو علم يعرف فيه أقوال النبي ﷺ أو الصحابة أو التابعي وأفعاله وتقريراته وأوصافه.

هغه علم دي چې هغې کې د نبي اکرم ﷺ اقوال افعال تقريرات او صاف ذکر کيږي دغه شان په هغې کې اقوال الصحابة او تابعين ذکر کيږي خو دا په نزد د علماء اصول حديث باندې، هر چې په نزد د علماء اصوليين باندې علم روايت الحديث عبارت دي: عما اضيف إلى النبي ﷺ من قول او فعل، د اصولينو په نزد حديث هغه ده د کوم قول فعل نسبت چې نبي عليه السلام ته وشي د صحابي او تابعي قول فعل ته دوي حديث نه وايي او په نزد د محدثينو باندې صحابو ته منسوب هم حديث دي خو حديث موقوف ورته وايي چې تابعي ته منسوب شي هغه هم حديث دي حديث مقطوع ورته وايي.

نو اصطلاح د محدثينو له اصولينو نه عامه ده نو اصولين مـا أضيف إلى النبي ﷺ من قول او فعل، او په نزد د محدثينو باندې: هو علم يعرف فيه أقوال النبي ﷺ وأفعاله وتقريراته وأوصافه وأقوال الصحابي والتابعي، دې ټولو ته حديث ويلې شي.

موضوع د دغه روايت علم الحديث ذات النبي ﷺ من حيث انه رسول، او چا

Scanned by CamScanner

ويلي : الرواة والمرويات ، د راويانو او مرويانو بحث دا موضوع ددې فن ده .

او هر چې علم درايت الحديث دي چې اصول حديث ورته وايي امام سيوطي رحمه الله راغونډ کړي په دغه شعرونو کې :

علم الحديث ذو قوانين يحد يدرئ بها أحوال المتن والسند

فذاك الموضوع والمقصود أن يعرف المقبول والمردود

علم حديث خاوند د قوانينو ده تعريف يې کولې شي په دې سره چې ددې په وجه احوال د متن او سند معلوميږي نو دا د درايت الحديث شو همد غه يې موضوع هم ده چې متن او سند .

غرض او غايه يې داده چې مقبول روايت د مردود نه بېل او جدا شي .

نو دويم د دليل سمعيه نه حديث مبارک شول : دا حديث بيا په دوه قسمه ده متواتر او خبر واحد حديث متواتره عبارت دي : عن الخبر الذي يكون الرواة كثيرين بأن يكون جمعهم بالكذب محال .

روات د سند يې ډير زيات وي محال وي چې دوي دې راغونډ شي په دروغو باندې .

ويكون تعداد كثرتهم باقي إلى آخر السند .

تعداد د کثرت آخر د سند پورې باقي وي .

د سند په باب کې به نيتجه تابع د اخس ارذل خامخا ګرځوي مثلاً مشهور هغه چې درې يا فوق د دريو نه سند بيان کې حد د تواتر ته نه وي رسيدلې .

عزيز هغه چې دوه دوه راويان ولري .

خبر واحد هغه چې يو يو راوي ولري .

اوس دې وخت کې د مصنف د کتاب او د نبي عليه السلام مينځ کې خمسة وسائط راغلي يا ستة وسائط راغلي کله ثلاثي يا رباعي راغلې .

نو که په زمانه د صحابو و کې لس راويانو روايت وکړو بيا د هر يو نه لس لس تابعينو روايت وکړ دې هر يوه نه بيا لسو لسو نورو وکړ دا درې طبقې په تواتر کې وچليدې .

Scanned by CamScanner

په څلورمه طبقه کې يو سړي روايت وکړ پنځمه طبقه کې بيا لسو روايت وکړ مصنف ته په لسو سند وراغې نتيجه تابع د اخس ارذل دوې ورته خبر واحد وايي ددې يوې طبقې د لاسه اګر که بره هم لس دي بنکته هم لس دي خو دا مينځ کې خبر واحد راغې نو دا خبر واحد شو دغه شان مشهور يا متواتر سنداً شته خو په يوه رتبه کې عزيز شو دوه دوه راغلل بس دغه حديث عزيز دي نو متواتر عبارت د هغه خبر نه ده چې رواة يې کثيرين وي او توافق يې په کذب محال وي او تعداد د کثرت يې باقي وي آخر د سند پورې دغه شان ته حديث متواتر په احاديثو کې ډير قليل دي چا ويلي يو ده چا ويلي دوه دي او چا ويلي درې دي نو حديث متواتر سنداً ډير قليل دي

تواتر بيا په څلور قسمه دي: (۱) تواتر الاسناد، (۲) تواتر الطبقات، (۳) تعامل، بعضې څيز داسې وي چې په سند سره تواتر نه لري خو په تعامل سره تواتر لري، مسواک چې په کومو احاديثو ثابت ده هغه اخبار احاد دي هر يو سند يې چې راواخلې خبر واحد دي يا حداقل عزيز به وي خو که تعامل ته راشو کون المسواک من الدين په تواتر يې تعامل ثابت که هر چا ته پته ده چې دا من الدين دي که چا انکار وکړه چې مسواک د دين نه نه دي نو کافر کيږي ځکه تواتر نه انکار راغي تواتر مفيد د علم قطعي وي منکر يې کافر ده شاه انور شاه کشمير رحمه الله په إكفار الملحدين عن ضروريات الدين کې په عوامو کې دا مشهوره ده چې منکر د فرضو کافر ده او د واجبو او سنت منکر کافر نه دي په دې مسئله کشميري صاحب تحقيق کړي او بيا يې ويلي چې دا هغه مسنونات دي چې کونها من الدين ثبوت يې په دين کې په تواتر وي که څرته مسنون وي مستحب يا مباح وي خو ثبوت يې په دين کې به تواتر سره وي تواتر يا سندي وي يا په تعامل وي نو بيا يې په انکار کفر لازميږي بيا يې مثال کې مسواک پيش کړې چې دا په اخبار احاد سندا ثابت ده خو کونها من الدين دا په تواتر تعامل ثابته ده دغه شان عمامه هم ده روايات په دې باره کې چې څومره هم زيات دي اخبار احاد دي يا قوي يا ضعيف خو کونها من الدين دا ثابت په تواتر سره يا په تعامل سره ده که چا ويل چې عمامه من الدين نه ده نو کافر کيږي ورباندې ځکه د تواتر نه انکار راغي يو څيز به مباح وي خو کونها من الدين په تواتر ثابت شي نو منکر يې کافر کيږي لکه اباحت د لحم د بقرې

Scanned by CamScanner

اکل من مباح دي خو کونهامن الدين دا په تواتر ثابته ده هر بچي ته دا پته ده چې هندو يې ناروا ګڼي مسلمانان يې روا ګڼي نو که چا ويل چې دا من الدين نه ده يا جائز نه ده نو کافر کيږي نو دريم په تواتر تواتر تعامل دي.

(۴) څلورم تواتر على قدر المشترك دي تواتر على قدر المشترك هغه دا وي چې د سند په لحاظ سره خبر واحد وي خو مجموع من حيث المجموع چې راواخستل شي حد د تواتر ته رسيږي لکه معجزات د سيدنا نبي المختار ﷺ د نبي اکرم ﷺ معجزات هر يو که راواخلي نو سنداً په تواتر نه ده ثابته سنداً خو د ټولو معجزاتو سندونه راغونډ کړه آحاديث راواخله نو قدر مشترک دا خبره ثابتوي چې أن النبي ﷺ كان ذو المعجزة، چې نبي کريم ﷺ خاوند د معجزې وه که چا ويل چې نبي عليه السلام معجزې نه لرلې کافر کيږي پر باندې ځکه دا د تواتر على قدر المشترك نه انکار راځي که د يو معجزې خاصې نه انکار وکړ ضلال او ګمراهي به راشي خو کافر کيږي نه ځکه په خبر واحد ثابته وي د شجرې د معجزې نه د ګوتو نه کومې اوبه چې رابهر شوې وې دا ټولې معجزې چې راواخلي بغير د هغه انشقاق د قمر نه هغه په نص قطعي ثابت ده چې نور څومره معجزات دي په نصوصو قطعيو نه وي ثابت که انکار ترې وکړي ضلال دي خو کفر نه دي خو که چا ويل چې نبي عليه السلام معجزې نه لرلې کافر کيږي ځکه معجزه د نبي عليه السلام ټول آحاديث چې راغونډ کړي نو على قدر مشترك دا ثابتوي چې انه كان ذو المعجزة، دا تواتر على قدر مشترك شو، اول حديث حديث متواتر وه.

دويم د حديث نه خبر واحد د خبر واحد متعدد اقسام دي خو په اعتباراتو مختلفو باندې اعتبارات به ځکه ورکوي چې دا تقسيم او تعريف کې څه فرق دي؟ تعريف دې د پاره کيږي چې د هغه څيز ماهيت ذهني وپېژندل شي او تقسيم دې لپاره کيږي چې د هغه څيز وجودي خارجي وپېژندل شي نو دا تقسيم په خپله مفيد د تعريف دي په خارج کې يې تاته در ښايي لکه تعريف چې مفيد د تعريف ده نو هر کله چې ته د يو څيز تعريف وکړي او ثانياً يې بل تعريف کوي نو تعريف د معرف تحصيل د حاصل دي نو دغه شان ته تقسيم د هغه څيز چې يو ځل تقسيم شوې ده دا هم تحصيل د حاصل دي چې يو ځل يو څيز تقسيم شي بيا بل تقسيم

Scanned by CamScanner

نه شي ورکولی ، اول تقسیم دی د تعریف لپاره خارجي کړي دي نو تعریفاتو کي معرفت ذهني وي او په تقسیماتو کي معرفت خارجي وي نو دواړه مفید د تعریف شول نو تعریف د معرف چي تحصیل د حاصل دي نو تقسیم د هغه څیز چي تقسیم شده وي ثانیاً هم تحصیل د حاصل دي نو هر کله چي یو څیز ته ثانیاً تقسیم ورکوي نو اعتبار بهٔ یي بدلوي جهت به بدلوي نو خبر واحد ته مونږ اوس ډیر تقسیمات ورکوو خو په اعتباراتو مختلفو په جهاتو مختلفو چي تحصیل د حاصل رانه شي نو خبر واحد باعتبار الانتهاء علی ثلاثة اقسام .

امام بخاري رحمه الله او نور کتب د حدیثو دي جانب ته ابتداء د سند وایي صحابي چي کوم اړخ کي واقع ده انتهاء د سند د حدیث مرفوع که یا حدیث موقوف وه تابعي چي کوم ځای کي واقع دي انتهاء د سند هغي ته وایي که حدیث مقطوع وه تبع تابعي چي کوم ځای کي واقع دي انتهاء د سند هغه ته کیږي نو ابتداء د سند او انتهاء د سند نو خبر واحد انتهاء د سند په اعتبار سره په دري قسمه دي: (١) مرفوع ، (٢) موقوف ، (٣) مقطوع .

مرفوع هغه مسند ته ویلي شي چي اتصال تر ذات د نبي کریم صلی الله علیه وسلم وي او موقوف هغه حدیث دي چي انتهاء تر صحابي وشي د صحابي فرموداتو ته حدیث موقوف وایي او مقطوع هغه حدیث دي چي انتهاء تر تابعي وشي نو د وهابیانو کتب مه مطالعه کوي که وي ګورئ نو ځای پر ځای لیکلي وي هذا حدیث موقوف لا حجة في الموقوفات هذا موقوف ددي حدیث انتها تر صحابي ده لاحجة في الموقوفات د صحابو خبره دلیل نه ده .

داخبره یي تر یو ځایه صحیح ده خو بیخي غلطي کوي اهل ددي نه دي دا خو د مجتهدینو باره کي داخبره ده چي موقوف حجة علی المجتهد نه دي امام صاحب رحمه الله یو قول کړي ده ته ورته مقابل کي د ابن عباس صاحب قول پیدا کړي او ته یي راپورته کړي الزاماً یي حجت کړي په امام صاحب چي ابن عباس صاحب داسي ویلي او ته داسي وایي دا نه منمه ولي د ابن عباس صاحب خلاف کوي په مجتهدینو باندي په موقوفاتو استدلالات لازم نه دي هغوي اخذ من کتاب الله او سنة الرسول کولي شي دغه صحابو هم اجتهاد کړي او دغه مجتهد هم اجتهاد کړي نو په دغه وخت کي قول د یو صحابي الزامي حجت په یو مجتهد نه جوړیږي خبره في الجملة جوړه ده چي موقوف لاحجة في الموقوفات خو للمجتهد او

Scanned by CamScanner

هر چې مقلد دي هغه خو د فقيه قول پيش کولې شي نو د صحابي قول په څنګه نه منې نو ډيره زياته غلطي کوي څکه مجتهدين نه دي خو خبرې د مجتهدينو کوي.

نو په اعتبار د انتهاء سره په دري قسمه شو : (۱) مرفوع، (۲) موقوف، (۳) مقطوع.

دويم تقسيم د خبر واحد باعتبار الرواة، خبر واحد په اعتبار د روات سره هم په دري قسمه دي : (۱) مشهور، (۲) عزيز، (۳) غريب.

مشهور هغه حديث دي چې ثلاثه يا زائد على الثلاثة روايت وکړي په کل طبقاتو کې إلى اخر السند خو حد د تواتر ته نه وي رسيدلې. او عزيز هغه دي چې د هغې روايت وکړي اثنين من اثنين په کل طبقاتو کې إلى اخر السند.

دريم غريب : او غريب ما تفرد بروايته شخص واحد چې د هغې په روايت باندې شخص واحد تفرد کړې وي سواء في كل طبقات او که په طبقه واحده کې هر ځای کې چې وي اول کې دې متواتر وي يا دې مشهور وي يا دې عزيز وي چې په يو ځای کې تفرد راغې حديث غريب شو نو ګوري حديث غريب حديث ضعيف ته نه وايي حديث غريب خبر واحد ته وايي هغه خبر واحد چې سند کې رواة يو راغلې وي او دا څو مره احاديث چې ګوري اکثر غريب دي نو که ترمذي شريف وګوري هذا حديث حسن صحيح غريب غريب څه معنی چې تفرد راغلې وي په روايت کې.

دريم تقسيم : خبر واحد باعتبار الصفة الرواة على ستة عشر قسماً :

خبر واحد په اعتبار د صفت د راويانو سره په شپاړس قسمه دي : (۱) صحيح لذاته، (۲) صحيح لغيره، (۳) حسن لذاته، (۴) حسن لغيره، (۵) ضعيف، (٦) موضوع، (۷) متروک، (۸) شاذ (۹) محفوظ، (۱۰) منكر، (۱۱) معروف، (۱۲) معلل، (۱۳) مضطرب، (۱۴) مقلوب، (۱۵) مصحف، (١٦) مدرج.

حديث صحيح لذاته دوي چاته وايي هغه حديث ته وايي چې روات يې **عدل تام الضبط متصل السند غير معلل غير شاذ** دي خمسه ته صفات د كمال الراوي ويلې شي اسلام به وي عقل به وي عدل به وي تام الضبط وي غير معلل او غير شاذ به وي كه راوي کې اسلام نه وي دا عظيمه جرحه ده، عقل به وي جنون به پرې نه وي راغلې آخر دا يا مو کې خلط به پرې نه وي راغلې

Scanned by CamScanner

که کوم ثقه باندې آخر د عمر کې اختلاط راغلې وه نو ته به بیا داسند گوري چې دا روایت له ده نه قبل الاختلاط شوې که بعد الاختلاط ترې شوې که بعد الاختلاط وي ضعیف دي اگر که راوي ثقه دې ډیر کرته داسې شوي چې آخر د عمر کې په ثقه راوي اختلاط راغلې وي.

اوس عدل چا ته وايي عدل دوي دیته وايي چې راوي به صاحب د تقوی وي ذوقاً تقوا به دده معمول ذوقي وي او د دروند خوي څښتن به وي او په عامو معمولاتو شرعیه وو کې به د عدل نه کار اخلې په هغه وخت کې به چې په کوم راوي معمولې د غلطي الزم ولپیده نو د هغه روایت به نه قبلیده وايي کیدې شي دا په روایت کې هم عدل نه وي کړي.

تقوی به په کې وي متقي من الشرك به وي متقي من البدعة به وي متقي به د اهل زیغ نه وي د دوه اویا (۷۲) جماعاتو نه به نه وي دغه د دوه اویا (۷۲) جرحه بعض محدثین جرحه گنې بعضې یې نه گنې.

خو په کار داده چې وگنلې شي شرح نخبه کې دې ته ابن حجر صاحب زور ورکړې دې ته چې د اهل زیغ جرحه دې جرحه شي اگر که په اسلافو کې دا جرحه نه وه ډیر راویان د بخاري شته چې شیعه گان دي دوي وايي چې دا جرحه نه ده نو کذب جرحه شوه او شیعیت جرحه نه شوه کذب جرحه ده او خارجیت قدریت جرحې نه دي پس د بعضو سلفو رایه ده خو هغوي یو علت وايي چې دغه ډلو ته څوک تللې دا د ډیر کمال تدین نه تللي مطلب د ډیرې شیخي نه تللي اهلسنت یې پریخې دا نورو ډلو ته تللي نو دروغ نه وايي او بعضې منصفانه قول کوي یعنې څه علماء اهل زیغ باندې جرحه کوي بعضې یې تائید وي بعضې منصفانه قول کوي وايي : روایت ته یې وگوري چې مروج ددوي د مذهب دي او که نه دي که روایت مروج مذهب ددوي وه بیا یې مه قبلوي لکه د شیعه روایت راغې او دې شیعه د اهل بیت تعریف کې حدیث وویلو نو اوس دې صورت کې دا خو ددې مذهب دي نو داسې رویات د اهل تشیع بیا نه شي قبلولې یا د خوارجو په سند کې خارجي راغې متهم دې په جرحه باندې او هغه د اطاعة الامیر خلاف یو قول پیش کړ دا دې هغه رایه ده د خوارجو اهلسنت سره فرق دا دې چې اطاعت د امراء اهلسنت لازم گنې او خوارج یې لازم نه گنې هغوي وايي که امیر د وخت بادشاه د وخت نه ظلم وشو نو اطاعت یې لازم نه دي.

Scanned by CamScanner

او اهلسنت وايي چې امير يا بادشاه د وخت عادل وي که ظالم وي اطاعت يې لازم ده خو که کافر شو بيا به يې اطاعت نه کوي نو داد اهلسنت له خوارجو سره فرق دي له همدې وجې نه خوارج هر چيرته د بادشاه وخت په خلاف راوچتيږي او اهلسنت يې مخالفت کوي نو عدل به وي نو په قيد د عدل سره خارج شو هغه راوي چې کاذب وي يا متهم بالکذب وي يا فاسق وي يا مبتدع وي يا مجهول غير معروف وي.

تام الضبط به وي دا ضبط يو ضبط الصدر دي بل ضبط الکتاب دي محدثين ضبط الکتاب ته ضبط نه وايي دوي چې ضبط تام يادوي ضبط الصدر ته وايي چې څنګه يې واوريدل کما حقه يې نورو ته ورسول څو څو ځل به دوي يو انسان باندې تجربه کوله هغې نه وروسته به يې بيا قبول کړو چې دې تام الضبط دي د صحيح لذاته په تعريف کې چې تام الضبط راغې نو خارج شو په دې سره واهم فحش غلط ډيرې غلطياني ترې کيږي او کثير الغفلة يا کثرت مخالفت د ثقه ګانو يا داوثق يا چې حافظه يې کمزورې وي.

متصل السند به وي په دې سره احتراز راغې د معلق نه چې صاحب د کتاب تعليق کوي امام بخاري رحمه الله د صحابي يو قول پيش کړو او سند نه وي د نبي عليه السلام حديث پيش کړي او سند نه وي دې ته تعليق وايي اګر که امت کې تعليقات د امام بخاري رحمه الله مقبولات نه دي له وجهې د اعتماد نه په ذات دده باندې که سند راوانځلي هم کافي ده خو په بخاري کې.

دارنګې مرسل ترې اووت مرسل هغه وي چې په هغې کې قطعه راغلې وي د يو راوي په انتهاء د سند کې مثلاً تابعي او وايي قال رسول الله دا مرسل د تابعي دي او صحابي وايي قال رسول الله صلى الله عليه وسلم دا مرسل د صحابي دي يا منقطع منقطع هغه وي چې سقوط د راوي په وسط د سند کې وشي هغه مخکې چې کوم تعريف مونږ وکړو چې انتهاء تابعي ته شوې هغه مقطوع وه دا منقطع ده.

بل معضل دي معضل هغه دي چې سقوط د راويانو متواليينو وشي په وسط سند کې يا ابتداء کې يا انتهاء کې، بل مدلس دي دا هغه دي چې په هغې کې وهم د سقوط د راوي وي تيقن نه وي دا اکر ثقه سړي کوي هر سړي يې نه کوي، دې کې وهم د سقوط د راوي وي يقيني نه وي څوک چې مدلس وي نو بيا وګوري دا الفاظ د اتصال السند دي که د غير اتصال

Scanned by CamScanner

السند دي الفاظ د اتصال السند حدثني حدثنا اخبرني اخبرنا او د غير اتصال السند چې دي عن على دي نو عنعنه د مدلس يا قبوله نه ده او که عنعنه نه وي په حدثني حدثنا سره وي يا اخبرني اخبرنا سره وي يا د مقبولاتو نه ده نو حديث صحيح لذاته دا شو چې راوي يې عادل تام الضبط وي او متصل السند وي غير معلل غير شاذ وي.

دوهم قسم صحيح لغيره: صحيح لغيره دوي دې ته وايي چې عدالت باندې هم پوره وي اتصال السند کې هم پوره وي غير معلل غير شاذ هم وي مسلم هم وي صرف دا يو صفت چې تام الضبط دي دا ضبط يې ضبط تام نه وي سئ الحفظ ورته مه وايه يو سئ الحفظ دي يو ضابط دي يو ضابط تام دي صحيح لذاته کې ضبط تام شرط دي هغې نه محدثين په اسماء رجال کې په متقن سره تعريف کوي چې کله ووايي هو متقن دي صاحب د ضبط تام دي نو چې کله دا يو صفت چې ضبط تام دي دا نفي شي اوس چې دا نفي شو نو سئ الحفظ راغې که نفس حفظ راغي که سئ الحفظ راغې حديث يا ضعيف شو که نفس حفظ راغې حافظ دې ضابط دي نو تام الضبط يا نشته نو دلته به اوس ته گوري چې دغه غير تتميم د ضبط دده منجبر ده په کومه جبيره او که نه ده جبيره لري او که نه يې لري که دا منجبر په يوې جبيرې باندې وه چې هغه عبارت د تعدد روايت نه دې نو دا صحيح لغيره شو راوي کې کل صفات شته تام الضبط نه دي خو ضابط دي دغه نقصان د تام الضبط په کې راغې خو دا نقصان يې جبيره شو په تعدد د سند سره رواة ډير شول نو تعدد د روايت جبيره وگرځيده په دې يو راوي کې د تام الضبط د نقصان نو دا صحيح لغيره شو له وجهې د تعدد د رواتو نه.

بل حسن لذاته: حسن لذاته هغه دي چې دا کل رواة د صفات د کمال د راوي په کې شته خو تام الضبط نشته نو سيء الحفظ دي ضابط دي خو ضابط سره بيرته تعدد د رواتو دې سند نشته جبيره نه لري چې نه يې لري نو دې حديث ته دوي حسن لذاته وايي.

بل حديث حسن لغيره: حديث حسن لغيره دا دي چې راوي تام الضبط هم نه دي ضابط هم نه دي بلکې سيء الحفظ دي خو دومره خبره ده چې دا سيء الحفظ يو نقصان لازم شو په دې

Scanned by CamScanner

سند کې دا منجبر شو په يو جبيري باندې چې جبيره د تعدد د سند ده نو چې تعدد د موجود شو د طرقو د دغه سيء الحفظ کوم نقصان چې راغلی وه نو دده جبيره په تعدد د سند سره وشوه نو حسن لغيره شو دا څلور واره صحيح لذاته صحيح لغيره حسن لذاته حسن لغيره دي څلورو ارو ته حديث مقبوله وايي دينه اخوا چې اوس کوم اقسام راځي دا احاديث مردوده دي حديث مردود نه وي خو په اعتبار د سند سره دي کې اوله رتبه د صحيح لذاته شوه بيا د لغيره شوه بيا حسن لذاته بيا لغيره بيا دا چې حسن لذاته کې رتبې شته او که نه ؟ دلته فقهاء او محدثين اختلاف لري په محدثينو کې ابن حجر عسقلاني غوندي انسان هغه وايي دا حسن لذاته کې چې کوم حديث بخاري او مسلم رااخستي دي دا فوقيت لري په هغه باندې چې نورو رااخستي دي دا رايه د محدثينو شوه وهابيان اهل ظواهر ټول دې طرف ته ذهاب کوي ليکن فقهاء لکه ابن همام چې محدث هم دي فقهيه هم دي هغه وايي چې هر کله راوي د بل کتاب تام الضبط شو عادل شو عاقل شو مسلم شو غير معلل غير شاذ شو او په هغه مصابت شو چې په کوم مصابت رجال د بخاري دي صحيح لذاته شو نو بيا د غه حديث چې متفق عليه دي په هغه حديث باندې چې په بل کتاب د حديث کې موجود دي هيڅ فوقيت نه لري دا د فقهاو رايه ده .

پنځم قسم حديث ضعيف دي : حديث ضعيف هغه دي چې په رواتو کې صفات د کمال راوي کې ضبط تام څه چې ضبط هم نه وي بلکې سيء الحفظ وي او د غسې د سيء الحفظ د نقصان جبيره په تعدد د رواياتو سره نه وي راغلې که راغلې وي خو حسن لغيره شو دا حديث ضعيف شو دغه حديث ضعيفه بيا يو په مسائلو کيده په صورة د معارض کې او بل په ترغيبا تو ترهيباتو کيده په ترغيباتو ترهيباتو کې حديث ضعيف مقبول د اتفاقاً او هر چې مسائل دي بيا په کتلي شي چې آيا مسائل دده په مقابل کې معارضه کې بل حديث شته او که نه که وه هغې ته ترجيح ورکړه دا متروک که بيا بل حديث مقابله کې نه وي نو د تائيد لپاره يې پيش کوي نو استدلال ترې کيدي شي .

بل حديث موضوعه دي : موضوع چاته وايي چې راوي عادل څه چې کاذب دي يکون الراوي مقطوع بالکذب راوي يې کاذب وي .

Scanned by CamScanner

بل متروک حدیث دي : چې راوي یې متهم بالکذب وي مقطوع به بالکذب نه وي خو متهم بالکذب وي او یا متروک دیته وایي : یکون روایته مخالفاً لقواعد الشرع چې داسې روایت وکړي چې د شریعت د عامو اصولو مخالف راشي .

بل حدیث هاذ دي : حدیث شاذ مخالفت د ثقه له اوثق نه لکه په صحیح لذاته کې تام الضبط او ضابط تام الضبط او ثق ضابط ثقه روایت د ثقه مخالف دا وثق راشي نو دده روایت ته به شاذ وایي او هغه اوثق روایت ته به محفوظ ویلې شي .

بل منکر : حدیث منکر د منکر او د معروف د شاذ او د محفوظ په مینځ کې بعض محدثین د ترادف قائل دي او بعضې محدثین فرق کوي نو فرق داده چې منکر چا ته وایې چې روایة الضعیف في مقابل للقوي سيء الحفظ چې د ضابط مقابله وکړي نو دیته دوي منکر وایي او ضابط چې د اوثق مقابله وکړي د تام الضبط دي ته دوي شاذ وایي نو بیا چې ثقه د اوثق مخالفت وکړي نو دا شاذ وثق روایت ته محفوظ وایي او چې ضعیف مقابله د ضابط وکړي نو دیته دوي منکر وایې نو هغه ضابط روایت ته به معروف ویلې شي .

بل معلل حدیث : حدیث معلل دا چې په هغې کې اسباب خفیه غامضه یې قادحه وي یعلم به مهرة هذا الفن چې د دې فن ماهرین پرې پوهیږي مثلاً داسې سند بیان کې چې دده شیخ له هغه روایت وکړي په اخبرنا اخبرني سره هلته ماهرین د فن چې وګوري چې هغه کوم کال کې وفات شوې وي هغه مکې وي دا بل سړې عراقې دی ددوي د تاریخونو پته وه او دا هم ورته معلومه وي چې دي حج ته په دي کال تللي ده دي د هغه ته را نقل کوي او س دي چې هلته مکې معظمې ته چې ورغلي وه په تاریخ کې هغه دده له ورتګ نه په تاریخ کې پینځه کاله وړاندي وفات شوېده نو دا لقاء څنګه وشوه دا او س اسباب خفیه غامضه قادحه چې ماهرین د دي فن پرې پوهیږي او یا د نورو خارجې عللو نه کذب لازم شي نو دي حدیث ته حدیث معلل وایي ، لکه نزهة المجالس کتاب قصص په کې ښه دي خو حدیث باندې یې اعتبار نشته .

بل حدیث مضطرب : او دا په دوه قسمه ده : مضطرب المتن ، مضطرب السند :

بل حدیث مقلوب : حدیث مقلوب هغې ته وایي چې مخالفت په تقدیم او تاخیر کې راشي .

Scanned by CamScanner

بل حدیث مصحف دوي چاته وايي چې په هغې کې مخالفت بنقطة مخالفت په يوه نقطه کې راغلي وي .

بل حدیث مدرج دي : حدیث مدرج دوي چاته وايي مدرج ديته وايي ما ادرج فیه کلام الراوي چې د راوي کلام په کې دننه شوي وي لکه احناف قائلینو د رفع الیدین باندې اعتراض کوي چې داسې روایت مونږ ته بنودي شي چې نبي علیه السلام آخر د عمره پورې رفع الیدین کړي وي نو دوي سره نشته چې دائمي استمراري عمل چې حتی وفات د نبي علیه السلام پورې شوي وي دا نشته نو دوي تلاش شروع کړ او دبيهقي يو روايت يې پيش کړ بيهقي شريف کې دا حديث مذکوردي د عبدالله ابن عمر رضي الله عنه په روايت سره د بخاري روايت سره روايت او متن دواړه موافق دي خو مزيد په کې دا الفاظ دي کان هذا صلاته حتی لقی الله عزوجل نبي علیه السلام به چې مونځ کوه نو مانځه کې به يې رفع اليدين کوه او دغه يې مونځ وه تروفاته پورې دا دوي ځکه استدلال کې نه شي پيش کولی چې امام بيهقي خپله وايي چې دا ټکړه ادراج د راوي ده نو حديث مدرج دي ته وايي چې ما ادرج فيه کلام الروي چې راوي د کلام شرحه کړي وي او وروسته بيا چا د راوي د غه شرحه په متن د حديث کې دننه کړيده .

څلورم تقسيم : خبرواحد لره بإعتبار السقوط الراوي وعدمه : خبرواحد په اعتبار د سقوط الرواة وعدم السقوط سره په اوه (۷) قسمه دي اول حديث متصل متصل معنی متصل السند دا اوس په مرفوع کې هم لېږي په موقوف مقطوع کې هم لېږي مثال متصل مرفوع متصل موقوف متصل مقطوع .

دويم مسند د مسند او متصل مينځ کې معمولي فرق ده فقط دغه مسند يو خاص ده چې اطلاق يې په مرفوعاتو کيږي صحابه ؤ ته چې کله اتصال وشي موقوفاتو کې هغوي ته دوي مسندات نه وايي او چې کله په مرفوع کې وشي نو مسندات ورته وايي .

بل منقطع دي : چې سقوط د راوي راشي په وسط کې بل مرسل دي چې سقوط د راوي راشي په انتها د سند کې تابعي صحابي ترک کړي قال رسول الله صلی الله علیه وسلم و وايي په مرسلاتو کې لږ اختلاف فقها شته امام ابو حنيفه رحمه الله فرمايي چې مرسلات مقبول دي اتفاقا او شوافع وايي هرچې مراسيل دي د تابعينو مقبول نه ګڼي سوا د دري اشخاصو نه ابن

Scanned by CamScanner

الشهاب زهري حسن بصري سعيد ابن المسيب د اعتماد د ذات د دوي باندي مراسل يې قبلوي د دې نه سوا د بل چا مراسل نه قبلوي.

پنځم معضل دی: معضل چاته وايي چې سقوط د راويانو متواليينو راغلي وي دوه راويان په مينځ کې ساقط شي.

شپږم مدلس دی وهم د سقوط د راوي يې خفي سقوط راغلی وي.

پنځم تقسيم د خبر واحد باعتبار صيغ دا هم په دوه قسمه دی يو معنعن دی بل مسلسل لکه عن فلان يا کله باخذ اليد وي کله بالمصافحه وي کله دا چې رواتهم کلهم قرشيين کله رواتهم کلهم مهاجرين دا مسلسل شو ته قوت ورکوي حديث ته نو دويم د دلائلو سمعيه زر نه احاديث وه او د هغې لپاره دغه اقسام شول.

دريم د دليل سمعيه اجماع ده او د دې لپاره مرکب او غير مرکب اصولو کې څه اقسام ذکر شوي دا دويم مبحث وه زموږ د نن ورځې د درس چې مشتمل وه په بيان قسمي الدليل وبيان د فعها سره د بيان د بعضې اصطلاحاتو داهل د دې فن لکه مثلا دوي تقريب چاته وايي سوق الدليل على وجه يستلزم المطلوب چلول د دليل په داسې طريقه باندې چې مطلوب مدعا ثابته کړي مستلزم شي هغې لره يا تعليل دوي چا ته وايي تبيين علت الشیء ته ويلې شي يا علت چاته وايي ما يحتاج إليه الشيء في ماهيته ووجوده او سبب کله په معنې د علت باندې راځي او کله مفضي إلى الشيء ته ويلې شي د غه شي چې وجود ولري او د علت په مينځ کې چې کوم شي واقع شو دا سبب ګرځي په کنده کې چې کله ذي جسم څيز وغورزيږي نو علت د د غورزيدو لپاره څه شی ده او سبب يې څه شي ده نو علت د غورزيدو لپاره ثقل د ده او سبب ورته د غه کنده جوړه شوه ايجاد د سقوط چې دلته راغې او کوم درد حاصل شو ده ته موجود ثقل د ده ده که ده کې هواوي سپک وي نو الوتې به وه دلته به نه غورزيده او احکام په عللو مرتب دي که په اسبابو باندې نو دا په اصولو کې تاسو چيره لې دي کوم وخت کې چې اثبات د حکم په علت ممکن وي نو په سبب به يې نه جاري کوي که داسې ځای راغې چې نسبت د حکم صاحب العلة ته نشو کيدی ظلم لازميده يا به صاحب د سبب مواخذه کيږي.

Scanned by CamScanner

المبحث الثالث : في بيان شرائط المناظرة :

اول شرط د آدابو د مناظرې نه دا ده چې احتراز عن التطويل ډير اوږدوالی نه به ځان ساتي دويم شرط دا ده الاحتراز عن الاختصار ډير کوتاهي نه به هم ځان ساتي چې بيا څوک نهم نشي کولی دريم عدم استعمال الفاظ الغريبة داسې الفاظ دي نه استعمالوي چې د هغې معنی بيا ځانته مناظره غواړي څلور عدم استعمال الجمل المحتملة للمعنيين داسې جملې او لغات مه وايه چې احتمال د معنيينو لري ته به ځکلي معنی اخذ کوي او خصم به دې غلطه معنی راواخلي او د خلقو په وړاندې په ستا تبکيت وکړي .

پنځم عدم الخروج من البحث الابعية ارخاء العنان متخاصمينو مناظيرينو ته اجازت ورکړل شوې ده د بحث واړې خوشې کول په طرف د دشمن نو دلته به ته مقدمات د مقابل جانب ومني تسليم به يې کړي خو په منتهاء کې به تا څه نظر کې نيولی وي هغه شی به په ده مني ابراهيم عليه السلام چې کوم دده قوم کې عابدين د نجومو او عابدين د قمر لمر شمس وه اودي هغوي ته ورغي فَلَمَّا رَأَى الْقَمَرَ بَازِغًا قَالَ هَٰذَا رَبِّي د ستورو متعلق يې ويلي وه هذا ربي کله چې يې لمر شمس وليد نو ويل هذا ربي هذا اكبر نو دې کې راجح تاويل دا دی چې دا ابراهيم عليه السلام شرکيات نه دي کړي العياذ بالله لکه د بعضې جماعاتو پاکستان کې عقيده ده جماعت اسلامي وغيره مودودي حضرات چې څو مره دي دوي د عصمت د انبياء منکر دي انبياء عليهم السلام معصوم نه ګڼي او اجماع د تمامو علماو د مذاهبو په دې دی چې انبياء عليهم السلام معصوم دي د کبائرو او صغائرو نه پاک دي معصوم دي نو بيا څنګه شرک هغوي وکړ نو راجح تاويل دا دی چې دلته ابراهيم عليه السلام ارخاء العنان کړې ده .

بل د آدابو د مناظرې نه عدم الضحك خندا به نه کوي بل د آدابو نه عدم رفع الصوت آواز به نه اوچتوي او بل د آدابو نه دا ده أن لا يتكلم بكلام السفهاء د کم عقلو خبرې به مناظره کې نه کوي بل الاتيان بالكنايات في موضع الادب چې مقابل جانب خرابه لهجه استعمال کړه ته يې مه استعمالوه انبياء عليهم السلام ته قوم هر قسمه لهجه استعمال کړې کم عقل ليوني وغيره نو

Scanned by CamScanner

مقابل کې ورته داسې الفاظ نه دې استعمال کړي .نو جواب کې ورته ویل شوې : یاقومي لیس بي سفاهة ، کم عقل نه یمه په ما څه جنون نشته نو ګوره د هغوي اعتراض دفعه کوي رب انصرني یا الله زما مدد وکړه چې دوي کوم نسبت کوي ماته نو هغوي جانب مقابل به هر قسم لهجه د شرک بدعت وغیره استعمالوي زمونږ الفاظ به ځکلي وي .

بل د آدابو د مناظرې نه الاحتراز عن المهیب ، کوم څوک چې نوم لري رعب لري هغه نه ځان ساته ځکه ته به په حق مسئله ولاړ یې او هغه به د اهل زیغو نه وي خو رجل ذي علم او ذي هیبت به وي د هغه د علم او شهرت نه به په تا تاثیر وي نو ته به بیا دا خپله حقه مسئله هم نه شې ثابتولې خلک به بیا وایي د اهلسنت دلائل نشته نو د رجل ذي هیبت د مناظرې نه ځان ساته مه ورسره مخامخ کیږه .

او که تاسو دا اعتراض پر ما وکړې چې ته ولې دا غتو غتو ددوي ته چیلنجونه د مناظرې ورکوې نو پر ما ددوي هیڅ هیبت نشته ځکه چیلنجونه ورکوم .

او بل ادب د مناظرې أن لایظن الحقارة عل الخصم ، په خپل خصم به سپک ګمان نه کوي هوښیاران وایي که دشمن دې ګیدړ وي تا بیا به د زمري ورته کوي دا به نه وایي چې دا ماته نه شي راتلې اکثرمشران علماء داسې وي هیڅ تیاري یې نه وي کړې مقابل ورته سپک ښکاري نه داسې مه کوه که دښمن هر څنګه وي ته به ځان ښه ورته مضبوط کړې ځکه ته دد پاک مسلک مدافع یې هسې نه چې ستاد معمولي بې پرواهي نه دا پاک او مقدس مسلک ته نقصان ونه رسیږي .

بل د آدابو او شرائطو د مناظرې نه عدم ارادة اسکاة خصمه في زمن قلیل خصم راګیرول په لږ وخت کې کوشش مه کوه بیا نه ګیرېږي په ډیر طولاني طریقه پرې راتاوېږه

بل د آدابو شرائطو نه عدم الجلوس متکئاً سم کینه تکیه مه کوه .

بل د آدابو نه ان لا یکون جائعاً ولا عطشانا اوږې تږې مه راځه ښه برابر سیټ ورته راشه ځکه لانهما یفیدان الغضب چې سړې وږې شي یا تږې شي نو غصه ورځي نو تاته به د لوږې تندې نه غصه درغلې وي او د هغه دلائلو تقریب او ترتیب کې به فرق راشي .

Scanned by CamScanner

بل د آدابو نه ان لا يكون ممتلأ كل الامتلاء لانه يوجب جمود الطبيعة ، مناظري نه ډير ډک تلل هم نه دي په کار ځکه دا واي طبيعت سخته وي هسې نه چې په وسط د مناظري کې څه مشکل ورته پيدا نه شي .

بل د آدابو نه تساوي د علم بين الخصمين نو تساوي په علم خو په ټولو جزئياتو کې راتلې نه شي ضرور به يو په بل په څه جزئياتو کې فوقيت لري خو بس عرفا چې مساوي وي مثلاً يو جانب فارغ د علم حديث د دورې ده بل طالب ده نو دا طالب دې هغه سره مناظره نه کوي او نه دې هغه په ده باندې ځان سپکوي يو شيخ الحديث دې بل شيخ الحديث نه دې نو دا دواړه هم تساوي د علم نه لري سره باقي په ټولو جزئياتو د علم کې کله تساوي راتلې شي .

بل د آدابو نه انتظار ده لاستماع دليل الخصم د خصم دليل ته به انتظار کوي هغه به اوري ، بل تفكر تأمل دي في دليل الخصم د هغه په دليل کې به ښه سوچ کوي ، بل د آدابو نه نيت اظهار الصواب مقصد به دې د حق اظهار وي .

بل د لازم شرائطو نه دا ده چې ان يقدم الخصم في الدليل خپل خصم به په دليل کې مخکې کوي او چا چې مناظره کې خپل خصم په دليل کې مخکې کړې ده هغه يې پر کړې موسى عليه السلام چې کله فرعونيانو سره بحث راغې نو هغه ورته وايي : يَا مُوسَىٰ إِمَّا أَن تُلْقِيَ وَإِمَّا أَن نَّكُونَ نَحْنُ الْمُلْقِينَ ، يا ته القاء د عصاء وکړه يا يې موږ کوو ، نو موسى عليه السلام ورته وويل بل القوا ، تاسو مخکې القاء وکړئ نو چې هغوي مخکې شول نو پره شول فاذا هي تلقف ما كانوا يأفكون ، او دا دليل د اعتماد هم وي چې هغه بل جانب مخکې کوي .

حکايت : امام کسائي او امام يوسف رحمه الله دواړه د هارون الرشيد پادشاه قاضيان وه خو دا کسائي ورته ډير ګران وه نو په ښي طرف کې به يې ناست وه امام ابويوسف رحمه الله چې اړخ کې ناست وه يوه ورځ امام ابي يوسف رحمه الله راغې امام کسائي رحمه الله نه وه راغلې نو امام ابي يوسف رحمه الله د هغه په ځاى کيناسته نو امام کسائي ورته په غصه ده چې د بادشاه ښي اړخ دې ولې نيولې ده بادشاه چې کله پاخيده نو واي دا زما ځاى دې ولې نيولي ده؟

Scanned by CamScanner

امام ابي يوسف رحمه الله ورته وويل چې ته نه وي زه کيناستلم ، واي نه داسې نه شي کيدلې ما سره به مناظره کوي که مناظره کې مې پر کړې دلته به بيا نه کينې او که زه دې پر کړم زه به نه کينم واي څه کې مناظره کوي راسره واي ته د فقه امام يې زه د نحوې امام يم ته به ما باندې د فقه اعتراض کوي خو زه به دليل په نحوه درکوم او زه به په تا باندې د نحوې اعتراض کوم ته به جواب راته په فقه راکوي وايي صحيح ده واي هاو امام ابي يوسف رحمه الله يې مخکې کړ په دليل کې واي وايه اعتراض دې کوه ؛ واي چې مانځه کې ترك الواجب راشي څه لازميږي وايي سجده سهوه وايي دا سجده سهوه چې کوي بيا په کې ترك الواجب راشي بيا څه لازميږي واي بله سجده سهوه نشته مونځ به له سره کوي وايي دا فقه جزيه مسلمه ده خو دليل وايه د نحوې نه واي دليل داده چې المصغر لا يصغر ثانياً کوم شي کې چې تصغير وشي د هغې تصغير په دوهم ځل بيا نه کيږي .

امام ابي يوسف رحمه الله مسلمه کړه واي صحيح ده ، واي ته اعتراض کوه وايي زما اعتراض داده چې ته قاضي د وخت يې د يو سړي جامې ورکې دي په دوه نفرو دعوه ده دواړه يې راوستي دي قضا ، ته او دا دواړه اقرار کوي خو دا يو وايي أنا سارقٌ ثوب فلان سارق بالاضافة وايي او دا دويم وايي انا سارقٌ ثوبَ فلانٍ منون يې وايي با ته په ثوب کې عمل ورکوي لاس به د چا کټ کيږي امام ابي يوسف صاحب دلته سرچ ونه کړه وايي د دواړو کټ کيږي څکه دواړه مقر دي .

امام کسائي رحمه الله ورته وايي خطاء شوې دواړه مقر نه دي دا يو وايي انا سارق ثوب فلان سارق اسم فاعل ده شرط د عمل د اسم فاعل لپاره اعتمادات سته دي دلته اعتماد په مبتداء شته دي او بل به دا په زمانه د حال يا استقبال مستعمل وي چې مشابهت کې زيادت راشي د فعل سره چې مضارع ده تقوى د عمل لپاره کفايت کوي او کوم ځاى کې چې اسم فاعل په معنى د ماضي باندې وي يا حال استمرار سره وي عمل به نه شي کولې نو شرط د عمل د اسم فاعل لپاره اعتمادات سته دي او کونها حالياً واستقباليا نو انا سارق ثوب فلان دلته دې عمل ورکړې دې او عمل هله کولې شي چې يا حال وي يا استقبال وي نه په معنى د ماضي سره نو ددې يو معنى دا شوه چې زه اوس ددې سړي جامې پټوم لامې پټې کړې نه دي

Scanned by CamScanner

او يا يې صبا ته پتوم نو لاس يې څله قطعه کوي هغه خو غلا نه ده کړي او دا بل وايي انا سارق الثوب فلان په اضافت سره يې وايي عمل نه ورکوي اضافت دې زه د فلاني د جامو غل يم ده اقرار کړي دده نه لاس کټ کړه .

امام ابي يوسف رَحِمَهُ اللهُ يې پر کړ امام کسائي رَحِمَهُ اللهُ مناظره وګټله ځکه يې وګټله چې تقديم د امام ابي يوسف رَحِمَهُ اللهُ راغلې وه خصم به مخکې کوي او څوک چې مخکې شو هغه پر کيږي .

بل شرط او ادب د مناظرې داده چې بد ، به په دليل هغه کوي چې ذي کلام وي او دليل قطعي غير ذي کلام به مؤخر راوړي اول به هغه روايات راوړي چې چون چرا په کې کيدې شي دده علم به معلوموي دې به چون چرا کوي او ستا په نزد چې دليل قطعي دي چې دې په کې لا جواب پاتې کيږي او تاته به معلوم دي هغه به وروسته ذکر کوي ابراهيم عَلَيْهِ السَّلَامُ د نمرود سره په جګړه کې ربي الذي يحي ويميت دليل پيش کړ هغه څه جواب کوي انا احي واميت دليل خو يې تام نه وه جاهل وه خو بيا يې هم چون چرا وکړه ابراهيم عَلَيْهِ السَّلَامُ د دې چون چرا مقابله په ځای پريښوده .

دليل يې هم دلته پريښود چې هغه اماتت او دا اماتت کې خو فرق ده چون چرا يې ونه کړه وايي نه رب مې هغه يأت بالشمس من المشرق ته هم ځان ته رب وايي نو يو ځل خو يې د مغرب نه راو خيژوه فبهت الذي کفر نو هغه لا جواب پاتې شو .

بل شرط داده چې يکون الدليل متفق بين الخصم هغه شي به دليل وي چې متفق وي که د اهل حديث سره دې مناظره راځي فقه مني نه نو پيش کوي يې څله څه مني د رسره قرآن کريم پيش کړه حديث پيش کړه هغوي سره مناظره په دغه څيزونو کوه .

بل شرط داده چې ان يکون الثالث شخصاً عادلاً ، ثالث به عادل وي که عادل نه وي نو حق به ناحق شي او ناحق به حق شي .

حکايت : امام کسائي رَحِمَهُ اللهُ د سيبويه سره هم يوه مناظره کړې وه او هغه هم د واره د هارون الرشيد بادشاه په دربار کې ناست وه دې کې يو وزير راغې دا وزير دې سري غتې

Scanned by CamScanner

مچې چيچلي وه د مېږ چې ورته وايي نو چې راغې دا مجلس کې وايي کنت اظن ان العقرب اشد لسعا من الزنبور فاذا هو هي، ما به ګمان کوه چې لړم د زمبور نه په نيش کې تيز دي فاذا هو هي ناڅاپه هغه تيز نيش والا وخته دا زنبور کسائي وزير ته وويل عبارت دې غلط وويل فاذا هو هي مه وايه فاذا وجدت اياه ووايه ما موندلو کړ دا زمبور چې اشد وه لدغتا لړم نه، سيبويه امام کسائي ته وايي ته غلط شوې فاذا هو هي صحيح دي اختلاف جوړ شو خو دا خلاف بنا وه په مذهبينو ددوي باندې.

تاسې به نحوه کې اذا مفاجاتي کتلې وي اذا مفاجاتي نه بعد په نزد د سيبوه او جمهورو جمله اسميه په کار ده کوم اسم چې په ميزان د شريطې د تفسير کې وي نو په هغې کې تاسو ويلې چې کوم ځاى واجب الرفع ده کوم ځاى مختار الرفع ده امور د مختار رفع کې وقوع دد غه اسم مزان وروسته د اذا مفاجاتي نه دي ځکه د جمهورو مذهب دا دى چې دلته جمله اسميه وي نو مرفوع ووايه چې ورته مبتدا، راوباسو او يا ورته خبر راوباسي نو اذا مفاجاتي نه بعد امام سيبويه او جمهور وايي جمله اسميه په کار ده او کسائي وايي فعليه په کار ده دا يو اختلاف د مذاهبو ددوي ده نو وايي چې فاذا هو هي مه وايه دا خو تا اسميه راوړه فاذا وجدت اياه ووايه جمله فعليه راوړه سيبويه ورته وايي نه دواړه په لانجه شول.

هارون الرشيد بادشاه ورته وويل تاسو به لانجه نه کوي زه باندې ته څوک ليږم سپين ږيري عربان قبيح راغواړم تاسو به چون چرا نه کوي دواړه به هغوي ته عبارت واوروي چې د هر چا د عبارت تصديق يې وکړو هغه به صحيح وي سپين ږيري عربان چې کله راغلل نو دربانچي ته وايي څه مسئله ده هغه ورته خبره بيان کړه وجدت اياه صحيح ده، که اذا هو هي صحيح ده، عربانو دربانچي ته وويل چې دا راته ووايه چې بادشاه باندې امام کسائي ګران ده که امام سيبويه هغه ورته وويل کسائي ورته ګران دي که د سيبويه باره کې مو فيصله وکړه يو روپۍ هم نه درکوي اضافه به مو نور هم دباؤ کړي که د کسائي باره کې مو فيصله وکړه کيدې شي روپۍ درکړي.

نو عربانو خپل مينځ کې سره وويل چې خبره خو د امام سيبويه رَحِمَهُ اللّٰهُ صحيح ده زمونږ

Scanned by CamScanner

عربو کې خو فاذا هو هي ويل کيږي خو او س دلته خبره د روپو ده وايي راځي هلته به کسائي ته ترجيح ور کړو چې کله دواړو عبارتونه بيان کړل کنت اظن ان العقرب اشد لسعا من الزنبور فاذا هو هي ، بل کنت اظن ان العقرب اشد لسعا من الزنبور فاذا وجدت اياه ، نو هغوي وويل : چې زمونږ عربان فاذا وجدت اياه وايي ، پس مناظره کسائي و ګټله سيبويه پرشو سيبويه چې بهر راغې د ربانچي ترې پوښتنه وکړه واي څه فيصله وشوه هغه ورته وويل چې د کسائي قول يې قبول کړ واي چې دا صحيح ده دربانچي ورته وويل چې د وي خو دلته وويل چې عرب قبح الله هو هي وايي دا خو يې د روپو لپاره اذا وجدت اياه ويلي دي .

پس امام سيبويه خفه شو دې ځای نه لاړ چې لاړ د بصرې او د عراق په مينځ کې يوه دشته وه دير الجماجم يې ورته ويل هلته لاړ او زمونږ د پاکستان په اصطلاح بهوک هړتال يې وکړو او وې ويل چې تر هغه وخته به نه روټي خورم نه به اوبه څکم او نه به بل چيرته ځم تر څو هغه عرب راغلي نه وي او د کسائي په وړاندې يې دا خبره کړې نه وي چې ته خطاء شوې يې د هارون الرشيد بادشاه هغه وزير ورغې ديرې يې امام کسائي ته وويل چې راځه بس کړه هغه ورته وويل چې داسې نه شي کيدې هارون الرشيد بادشاه به خپله راځي عربان قبح به راولي او امام کسائي به خپله غلطي مني وزير ورته وويل مرې دلته له ګرمي ، له ولږې تندې نه دې دشته کې نو يو روايت کې راځي چې امام سيبويه د غلته له ولږې مړ شوي تر مرګه پورې واي روټي ونه خوره وايي حق خبره زما وه او فيصله د کسائي په حق کې وشوه . نو يو شرط دا ده چې ثالث به عادل وي .

دا چند شرائط د مناظرې وه .

المبحث الرابع : في اثبات علم المناظرة وكونها من أهم العلوم :

د تنې درس في اثبات مناظره چې کله نيت د اظهار حق وي بيا دا علم جائز ده د ضرورت پر بناء ځکه دا نور خلک زمونږ دې احناقو نه ، نه قلاريږي نو د ضرورت پر بناء مونږ هم دا کورس جوړ کړې ليکن حقيقت دا ده چې د اهل زيغ اهل هواء سره مجالست مشافهت مکالمه ونشي بالکل مباحثه ونشي بهترينه طريقه دا ده چې د ځان نجات غواړي او د قوم نجات

Scanned by CamScanner

غواري ترغيب دې ورکړې شي چې دوي سره مه نږدې کيږئ ، ګوره زمونږ دا اسلاف د شيعه ګانو سره مناظرې نه کوي دا ځکه هر درس کې دا وايي چې شيعه ګان ګمراه دي کافر دي ددې نه ځان وساتي خو بحث نه کوي ورسره ځکه دغه طريقه چې د اهل هوا ، اهل زيغ نه خلک بچ کړې شي دغه طريقه د نجات ده هم د ځان هم د قوم او که ته اختيار د مناظرې ورکړې نو ملا آن باشد که چپ نباشد ملا کله چپ کيږي ملا خو داسې نه وايي چې زما توبه دا خيره مانه غلطه شوې حتماً يو څه به وايي بيا نو که بنه عالم او ذکي طالب دا مناظره واوريده چې بنه دليل چا سره دی د چا دليل قوي ده نو علماء او ذکي طالبان پرې پوهيږي خو که عام خلک دا بيا اوري نو هغوي وايي چې دا خو دواړه قرآن وايي نو اوس مونږ د چا ومنو هغه خوران په دې څه پوهيږي چې د چا دليل تام ده د چا نه ده د دليل دعوی مينځ کې د خصوص عموم مينځ کې موافقت شته نشته نو بنه خبره داده چې خپله هم د دوي د مشافهت مکالمو نه ځان وساتي او قوم هم د دوي د مجالست نه بچ کړي ، نو بنه طريقه داده چې دا علم مناظره زده کړي خو ډير شغل په کې مه کوي ځکه دا بحث مباحثې مفيدې نه دي .

يو څو روايات : د حافظ ابن بطه حنبلي يو کتاب ليکلی په نوم د الابانة ياندې په جلد اول صفحه ۳۷۷ نه بعد ډيرو صفحاتو کې د اهل زيغ اهل هوی سره د مناظراتو مکالماتو په ترديد کې ابواب لړولي دي چې دوي سره مناظره کول هم جائز نه دي په دې کې باقاعده بابونه لړولي په هغې کې بيا احاديث ذکر کوي ابو قلابه رحمه الله فرمايي : **لاتجالسوا اهل الاهواء** ، کوم ځای چې په احاديث کې فقه کې اهل الزيغ راشي اهل البدعة راشي اهل الاهواء راشي نو ددې نه مراد دا دوه اويا (۷۲) ډلې وي که شرحه د حديثو وګوري قدريه مرجئه خوارج روافض مشبه د اجماعات ياديږي په کې ابو قلابه رحمه الله فرمايي :**لاتجالسوا اهل الاهواء** دغه دوه اويا (۷۲) ډلو سره مجالست مه کوي **ولاتجادلوهم** ددوي سره جګړې د دليل مه کوي مناظره هم ورسره مه کوي **فاني لا آمن ان يغمسوکم في ضلالتهم** ، زه په تاسو امان نه لرم چې دوي به تاسو غوپه کړي په خپله ګمراهي کې .

خپلو شاګردانو ته وايي چې دا ګمان مې درباندې نشته چې بحث کې به تاسو دوي سره

Scanned by CamScanner

کې بلکې ېرېږم چې تاسې به پخپله ګمراهۍ کې ډوب کړي او یلبسوا علیکم ما تعرفون که ګمراهۍ کې مو غوپه نکړي نو هغه خپله عقیده کې خو به یو څه خلل درته پیدا کړي عمر فاروق رضي الله عنه مرفوع حدیث پیش کوي رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمائي لا تجالسوا اهل القدر ولا تفاتحوهم قدریه فرقې سره ناسته مه کوي ولا تفاتحوهم اي بالکلام دوی سره دخبرو خوله مه خلاصه وي ګوري د قدریه فرقې له بحث نه رسول الله صلی الله علیه وسلم مونږ منعه کړي یو عمر بن قیس رح فرمایي لا تجالس صاحب زیغ فیزغ قلبك ، د چا زړه چې کوږ شوي وي اهل هواء وي ناسته مه کوه ګنې ستا زړه به ورسره کوږ شي .

ابو قلابه رضي الله عنه روایت کوي د ابن عباس رضي الله عنه حدیث دي موقوف لا تجالس اهل الهواء فان مجالستهم ممرضة للقلوب د اهل زیغ سره مه کېنه د دوی سره ناسته زړه ته مرض دته کوي زړه خرابوي ، العلم دین فانظروا عمن تأخذون دینکم ، علم دین دي سوچ کوي دین چا نه زده کوي .

ابو عبد الله معلی فرمایي :

لا تجالسوا اهل الهواء فانهم یمرضون القلوب .

دارنګې حسن بصري رحمه الله فرمایي :

لا تجالسوا اهل الهواء فانهم یمرضون القلوب ، مه کېنئ اهل بدعت سره ځکه دا زړه بیماروي .

ابراهیم نخعي رحمه الله فرمایي :

لا تجالسوا أهل الاهواء فاني أخاف أن ترتد قلوبکم ، ېرېږم چې زړونه به مو مرتد شي .

ابراهیم نخعي رحمه الله بل ځای کې فرمایي :

لا تجالسوا أهل الهواء فان مجالستهم تذهب بنور الإیمان من القلوب .

د اهل زیغ سره ناسته نور د ایمان ختموي له زړه نه انشراح الصدر نور قلبي فراست دا هر څه یه درنه لاړ شي ، وتسلب محاسن الوجوه او د مخ ښائست ختموي و تورث البغضة في قلوب

Scanned by CamScanner

المؤمنين د مؤمنانو په زړونو کې بغض پیدا کوي دشمني تفرقه اچوي.

ابو قتاده رحمه الله فرمايي ترجمه کوي يا أهل الكتاب لا تغلو في دينكم د دې ترجمه کوي اي لا تبتدعوا ولا تجالسوا المبتدع بدعات کوي مه او د مبتدع سره کيني مه مبتدع په اصطلاح د محدثينو او فقهاو دوه اويا (۷۲) ډلې دي.

أبي جعفر محمد بن علي رحمه الله فرمايي:

لا تجالسوا اصحاب الخصومات فانهم الذين يخضون في ايات الله.

مه کيني د جګړه مارو خلکو سره دا هغه خلک دي يخضون في ايات الله چې خوض في ايات الله کوي رب کريم فرمايي چې کوم خلک خوض في ايات الله کوي مه ورسره کيني که ورسره کيناستي انكم اذا مثلهم.

دلته د بعضې مفسرينو راي داده چې دا په حق د خوارجو کې نازل شوې.

ابي قلابه رحمه الله نصيحت کوي خپل شاګرد ايوب رحمه الله ته: احفظ مني اربعة، څلور خبرې ما نه یادې کړه او عملي يې کړه لا تقل في القرآن برأيك، په قرآن کريم کې د ځان نه څه مه وايه، اياك والقدر، تقدير کې خبرې مه کوه، اذا ذكر اصحاب محمد فأمسك صحابه کرام چې ياد شول ژبه بنده کړه مخکې مه ځه معاويه صاحب دا کړي دي جنګ کې دا وشو بس غلې شه ولا تمكن اصحاب الاهواء من سمعك فينبذ فيه ما شاء دا اهل اهواء چې دوه اويا (۷۲) ډلې دي وخت مه ورکوه من سمعك له درس ستا نه درس کې مه پريږده چې کله د حديث درس ورکوې نو خپل درس کې يې مه پريږده فينبذ فيه ما شاء ګنې وا به چوي ستا په درس کې څه چې يې خوښه وي.

الابانة د ابن بطة حنبلي کې د امام مالک رحمه الله يوه واقعه نقل کوي: امام مالک رحمه الله مدينه منوره کې درس حديث ته ناست وه جاء رجل من اهل اعتزال يو سړي راغې معتزلي وو ودريده وايي اجازه ده چې درس کې کينم امام مالک صاحب وپيژنده وايي نه، اجازت نشته هغه ورته وويل سبق درنه وايم، امام مالک صاحب ورته وويل اجازت نشته

Scanned by CamScanner

نانه زه سبق نه وایم خوا کې یې یو محدث ناست وه امام مالک رحمه الله ته یې ووېل پرېږده که
په شي درس سره، امام مالک رحمه الله ورته ووېل نه: الهم مبرحون القلوب، دا زه ته مرض
داخلوي دا چې مې درس کې پرېښود زما زړه ورسره خرابېږي.

ګوره څومره لوی محدث ده په درس کې د یو معتزلي په ناسته پرېږي چې زه ورسره
خراب نه شم نو په دې کې هغه یې ادبه ووېل چې زه مناظرې ته راغلی یم درس ته نه یم راغلی،
امام مالک رحمه الله ورته وایي ته خپله عقیده کې شکي یې ځان غوندې شکي پیدا کړه هغه
سره مناظره وکړه او زه الحمد لله خپله عقیده کې په یقین باندې یم نو زما مناظرې ته څه
ضرورت دی زما په دې یقین ده چې زه په کوم مسلک یم دا حق دی او ته په باطله یې، نو امام
مالک رحمه الله پوه شو چې دا جاهل ده له ده سره مناظره بې ځایه ده نو وي شره هغه محدث
ورته ووېل پرېښې په دې وه درس کې به ناست وه امام مالک رحمه الله ورته وایي که دې په
درس کې ناست وای قسم په الله اما به مدینه کې درس حدیث پرېښې وای، درس حدیث به
مې بند کړی وای.

باقي دا علم !!! علم مناظره چې ده دا جائز علم دی ناروا ویل ورته نه دي په کار خو
شرط په کې اظهارِ حق دی چونکې نن صبا مجادلې مقابلې دي بعضې محققین مشائخ اوس
هم شته دي چې هغه وایي چې بالکل دې دا ونه کړې شي خاموش دې شي او د هغوي خبره هم
تر یو ځایه په حقه ده خو چونکې اوس دوي چیلنجونه ورکوي زمونږ عوامو ته که مونږ دا
چیلنج قبول نه کړو خو باقاعده زمونږ عوام وایي دوي سره دلائل نشته خرابېږي نو د
مجبوري په لحاظ به دا مونږ قبلوو باقي څه خیر په کې نشته دي څومره مناظره شوې دي په
منتهاء کې ثمره د خیر نه راځي او لاتري نه شر جوړېږي خو چونکې دوي شرپسند دي دوي
چیلنجونه ورکوي او دا خصم تفرقه دوي جوړ کړي نو په دې بنا، مونږ عوامو خواصو ته دا
ښایو چې زمونږ مذهب زمونږ عقیده دا حق مذهب دی دا حقه عقیده ده په دې مونږ سره دلائل
شته د قرآن کریم احادیثو فقه نه هر قسم دلائل مونږ لرو او شته نو خپله نفس مناظره جائزه ده.

تفسیر قرطبي دویم جلد صفحه ۱۸٦ باندې د قل هاتوا برهانکم ان کنتم صادقین په
ذیل کې اوږد تفصیل کوي او د مناظرې حلت ثابتوي چې دا امر جائز دی راتله وکوي په

Scanned by CamScanner

دليل بانديې نو طلب د دليل د سائل كار دي او سائل جوړې دي نه شي بدون د مدعي نه نو چې مدعي او سائل پيدا شول هم دغه خصمين دي دا مناظره ده .

دارنګې تفسير قرطبي جلد ۷ صفحه ۷۵ بانديې ليکي : ومن الابل اثنين ومن البقر الاثنين ، ددي نه وروسته دا ذکر کوي : فدلت الايات على اثبات المناظرة في العلم . آيات دليل په دې ده چې مناظره په علم کې جائزه ده ، لان الله تعالى امره النبي ﷺ ان يناظرهم . ځکه رب کريم نبي عليه السلام مامور کړ په دې بانديې چې مناظره وکړه له دوي سره ، وفيها اثبات القياس او په دې کې د قياس د اثبات دليل هم دي .

دارنګې تمهيد د ابن عبد البر جلد ۸ صفحه ۳۶۸ بانديې ليکلي څو روايات ذکر کوي او د هغې نه وروسته ليکي : فيه دليل على اثبات المناظرة .

دارنګې تفسير ابن کثير جلد ۱ صفحه ۳۲۸ کې ليکي :قل تعالوا ندع ابناءنا وابناءكم ددي په تفسير کې ليکلي : هذا كما دعا رسول الله ﷺ وفد نجران من النصارى بعد قيام الحجة عليهم في المناظرة وعتوهم وعنادهم إلى المباهلة ، وروسته له دې نه چې نبي عليه السلام وفد نجران قيام د دلائلو په هغوي په مناظره کې وکړ هم دا نجران سره نبي عليه السلام مناظره وکړه .

عيسى عليه السلام باره کې چې د الله رسول دي عبد الله دي روح الله دي ثالث ثلاثة يا هو الله نه دي نو چې کله هغوي عناد وکړ بيا چې راځکل مباهلې ته .

دارنګې فتح الباري جلد ۱ ص ۲۶۲ بانديې ليکلي ددې حديث لاندې : ان النبي ﷺ لم يكن يضجر من المراجعة في العلم ، نبي عليه السلام د مراجعې علمي نه ، نه تنګيده چا به چې استفتاء کوله مراجعه علمي نو دې به نه تنګيده .

دې ځاى لاندې ابن حجر عسقلاني رحمه الله ليکلي دي :

فيه جواز المناظرة ومقابلة السنة بالكتاب .

دارنګې کشف الظنون جلد ۱ صفحه ۱۶ کې ذکر کوي : ومن فروع اصول الفقه علم

Scanned by CamScanner

النظر علم المناظرة .

دارنګې درمختار جلد ٦ ص ۴۲۱ کې ليکلي دي : المناظرة في العلم لنصرة الحق عبادة ، مناظره علمي د حق د مدد لپاره عبادت دي ولاحد ثلاثة حرام که نصرت د حق نه وي اظهار حق نه وي بيا حرامه ده، لقهر مسلم يو عام مسلم مغلوبوي هسې علم ښايي يا دويناجاه او جلال حاصلوي بيا حرامه ده .

دارنګې شرح الزرقاني جلد ۳ ص ۷۵ کې ليکلي دي : فسؤال احدهما الآخر على وجه المذاكرة والمناظرة جائز ، يو چې بل نه سوال کوي د مذاکرې مناظرې په نيت باندې دا جائز دي ، الا التزم شروط المناظرة من الانصاف ، چې کله دوارو ځان باندې شرائط د مناظرې لازم ګڼلي وي چې هغه انصاف ده او قصد اظهار حق ده، وتعاونوا إلى الوصول إلى الحق .

دارنګې شرح الزرقاني جلد ۳ ص ۲۸٦ کې ذکر کوي : ان المناظرة وطلب الدليل وموقع الحجة كان قديما من زمن الصحابة ولا ينكره الا جاهل .

مناظره علمي استدلالات دا له زماني د صحابه کرامو رضي الله عنهم نه شروع دي جائز دي او انکار د مناظرې نه ، نه کوي مګر جاهل .

مستصفى د امام غزالي رحمه الله جلد ۱ صفحه ۳۵۸ کې ذکر کوي مفهوم ترې دا جوړيږي المناظرة قد تكون الواجب ، مناظره کله کله واجبه وي چې اهل زيغ چيلنج درکوي لازم ده چې ته يې قبلوې ، وقد تكون مندوبة کله کله مندوبه وي .

دا خبره چې څوک وايي دغه شان کورس چې تاسو د مناظرې جوړ کړي دا په اسلافو کې هم وه او که بدعت ده ؟ مونږ ورته جواب ورکوو چې هاؤ دا په اسلافو کې موجود وه داسې کورس په اسلافو کې هم شوې ده :

ابي محمد عبدالله بن علي بن سعيد القيصراني يو محدث تير شوي دي هغه باره کې معجم البلدان جلد ۴ ص ۳۵۷ کې ذکر کړي دي :

كان فقيها فاضلا أحسن الكلام في المسائل ثم ارتحل إلى دمشق وعمل بها حلقة المناظرة.

For More Books Click On Ghulam Safdar Muhammadi Saifi

په دمشق کې د مناظرې يوه حلقه د درس جوړه کړه په جامعه د دمشق کې : ثم انتقل إلى حلب فبنى له ابن الجمعي مدرسة . هلته بيا ورته د وخت والي يا گورنر ورته مدرسه جوړه کړه نو د دغه صاحب په رابطه محدثينو ليکلي چې دده به خپله مدرسه کې يوه حلقه د مناظرې لره او په هغه کې به يې د مناظرې درس کوه داد بعضې فقهاو هغه عبارات وو چې خپله مناظره په نيت اظهار الصواب لا لالزام الخصم دا جائز ده .

درس اول چې په بيان د درس مناظره کې وو ختم شو او دا مشتمله وه په اربعه مباحثو باندې.

For More Books Click On Ghulam Safdar Muhammadi Saifi

Scanned by CamScanner